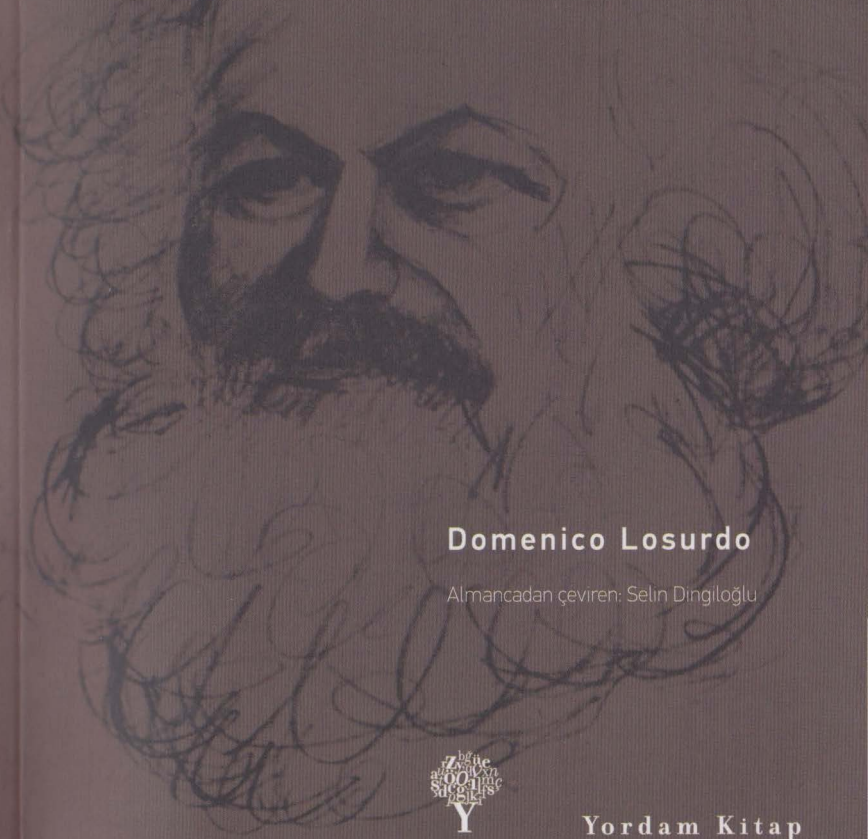
KÖKTENDİNCİLİK NEDİR?

Domenico Losurdo

Almancadan çeviren: Selin Dingiloğlu

Yordam Kitap

DOMENICO LOSURDO • KÖKTENDİNCİLİK NEDİR?

Domenico Losurdo (1941 - ...)

Urbino Üniversitesi'nde felsefe profesörü ve Uluslararası Marx-Hegel Diyalektik Düşünce Topluluğu'nun başkanıdır. Hans Heinz Holz ile birlikte *Topos. Internationale Beiträge zur dialektischen Theorie* adlı dergiyi çıkarmaktadır. Yazarın "Hegel ve Alman Mirası. Devrim ile Gericilik Arasında Ulusal Sorun ve Felsefe" (1989), "Heidegger ve Savaş İdeolojisi" (1995), "Antonio Gramsci'nin Marksizmi. Ütopyadan Eleştirel Komünizme" (2000) gibi, Alman düşünce tarihi ve Marksizm konularında pek çok önemli eseri bulunmaktadır.

Eserin orijinal adı:
Was ist Fundamentalismus?
(Neue Impulse Verlag, 2001)

KÖKTENDİNCİLİK NEDİR?

Domenico Losurdo

Almancadan Çeviren
Selin Dingiloğlu

Yordam Kitap: 154 • **Köktendincilik Nedir?** • Domenico Losurdo
ISBN 978-605-5541-45-3 • *Almancadan Çeviren:* Selin Dingiloğlu
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Nisan 2012 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan
© Laterza, 2001; © Yordam Kitap, 2012
(Bu eserin hakları Anatolialit aracılığıyla alınmıştır)

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı, Gendaş Han No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 12027)
Cihangir Mah. Baha İş Merkezi A Blok
Haramidere-İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

KÖKTENDİNCİLİK NEDİR?

İÇİNDEKİLER

1. Köktendincilikler 9

2. Köktendincilik,
Modernlik ve Kültürlerin Çatışması. 15

3. Köktendincilik ve Sömürge Halklarının Uyanışı. 25

4. Entegrasyon ve Ayrılıkçılık:
Siyonizm ve "İslam Ulusu" 31

5. Köktendincilik
ve Batı'daki Ulusal Kurtuluş Hareketleri. 39

6. Köktendincilik ve
Büyük Güçler Arası Çatışmalar 47

7. Köktendincilik ve Yerelcilik 51

8. Maniheizmden
Köktendinciliğe Batı 57

9. İslam'a Karşı
"Yahudi-Hristiyan-Yunan-Batı" Geleneği mi? 67

10. Somut Köktendinciliğin Somut Tahlili 73

Sonsöz: İntihar eylemleri, kutsal savaş
ve köktendincilik 81

Alıntılanan Kaynakça. 91

1

KÖKTENDİNCİLİKLER

Köktendincilik nedir? Bu soruyu duyunca insanın aklına hemen Yakındoğu ve İslam geliyor. Oysa bu kavram ilk olarak, Birinci Dünya Savaşı ertesinde ortaya çıkan ve kendini genellikle "köktendinciler" (fundemantalistler) olarak tanımlayan bir hareket için, Amerikan Protestan çevrelerinde kullanılmıştır.[1] Vaktiyle Batılıların gözünde olumlu ve mağrur bir kendi kaderini tayin hareketini ifade etmek için kullanılan köktendincilik kavramı, bugün Batı dışında yaşayan ve aslında kendilerini "İslamcılar" olarak tanımlamayı tercih eden "barbarları" yaftalamak için kullanılıyor.

Hâkim tanıma göre köktendincilik, "siyasi ilkelerini kutsal kabul edilen bir metne dayandırma" iddiasıdır ve yüzlerce yıllık birikimin ürünü dünyevi kuralların bu metinlerce reddedilerek gayrimeşru ilan edilmelerine alet olur.[2] Eğer bu tanım doğruysa,

1 Riesebrodt, 1990, s. 49.

2 Choueiri, 1993, s. 29.

bu tartışmalı olguyu hakkınca irdeleyebilmemiz için köktendincilikten değil, köktendinciliklerden bahsetmemiz gerekir. "Devletin kanunu"nun karşısına "Eretz İsrail'in [vaat edilmiş topraklar -*çev.*] kutsallığı"nı ve "daha yüce bir kanunun hâkimiyeti"ni çıkaran hareketler, günümüzde giderek artan ve kaygı uyandıran bir canlanma gösteriyor. Yani İslami köktendinciliğin yanı sıra bir Yahudi köktendinciliği de mevcut. Nasıl ki İslami köktendincilik, mevcut siyasi kurumların karşısına "şeriatın kutsallığını" çıkarıyorsa, bu ikincisi de "Halacha'nın kutsallığını" öne sürüyor.[3] Her iki örnekte de insanlar tarafından koyulan kuralların, dokunulmaz bir tanrısal kanun karşısında meşruiyetini ispatlaması gerekiyor.

Benzer bir ikiliği Katolik kilisesinin doktrininde de görebiliriz. Tam da bu nedenle saygın bir yargıç (Stefano Rodota), kilisenin *Evangelium vitae* genelgesinde ve bu genelgedeki kürtaj yasası karşıtı polemikte, konuyu "köktendinciliğe doğru çekiştirme" kokusu almaktadır. 20. yüzyıl başlarındaki Amerikan Protestanlarıyla bugünkü İran Şiilerini yan yana koyun; ne kitapları ne de II. Jean Paul'ün ve radikal İslamcı liderlerin polemikleri diğerinden aşağı kalır. Metinleri karşılaştıralım. İlki diyor ki; "Egemenliğin kaynağı, ahlaki düzendir. Eğer yasalarınız [...] bu dü-

3 Eisenstadt, 1993, s. 275.

zenle ve dolayısıyla Tanrının İradesi'yle çelişiyorsa, Yaratıcı'nın takdirine sınır koyamazsınız [...], bu durumda otorite kendi yaptıklarına derhal son verir veya istismar edilmiş olur." Şimdi de ikinci metin: "Herkesi bağlayan mutlak ve temel mesele şudur ki; her kim Allahın kanununu kendisi ya da başka insanlar tarafından yapılmış kanunlar lehine terk eder, putperestlik ya da tiranlığa meyleder ve böylece de hakikatten uzaklaşırsa, ve her kim ülkesini bu tür bir kanuna dayanarak yönetirse, kendini Allaha şirk koşmuş sayılır." Bir tarafta II. Jean Paul ve diğer tarafta günümüz radikal İslamcılığının en etkili temsilcilerinden Pakistanlı Maududi, düşüncelerini böyle ifade ediyorlar. İran Şii devriminin lideri Humeyni'ye göre bütün siyasi rejimler, ilahi kanunun üstünlüğünü tanımak zorundadır. Dünyevi rejimler "mutlak değil"dir, "ilahi anayasaya bağlı"dır; yani -papanın tabiriyle- siyasi iktidar ve genel olarak insanların egemenliği "mutlak değil, [Tanrı'ya karşı] sorumlu" olduğunu aklından çıkarmamalıdır.[4] Son olarak etkili bir isme, İsrail'in kutsal Kudüs'ten en ufak bir geri çekilişine bile inatla karşı koyan Rabbi Eliezer Waldman'a kulak verelim: Vatandaşlar ve "askerler, Tora'nın yasaklarına karşı çıkan hiçbir emre itaat edemez."[5]

4 Spataro, 1996, s. 27-32.

5 Lewis, 1996.

Sadece din çerçevesinde bir köktencilik eğilimi mi söz konusu? Benzer şekilde gerekçelendirilen bir "laiklik" de dogmatik olacaktır. Felsefi düzlemde dogmatizmin anlamı, eleştirel teorilere karşı öne sürülen değerlendirme ölçütlerinin kendine dönük uygulanmamasıdır. Daha önce yapılan "köktendincilik" tanımı geçerliyse, bu kategoriye doğal hukuk öğretisini de katmamız gerekir; zira bu öğreti, kutsal kabul edilen metinlerde ilan edilmiş "insan hakları" adına şu ya da bu ülkenin kanunlarını gayrimeşru ilan eder. Bu kampanyada, "insan hakları" kadar dinsel tonlara da sık sık rastlanır: "Bu dünyada günahlar ve kötüler var ve Efendimiz'in kutsal kitabı ve mesihi bizi, tüm gücümüzle buna karşı savaşmaya zorluyor." Soğuk Savaşı kutsal savaş olarak yeniden piyasaya sürmeye uğraşan dönemin ABD başkanı Ronald Reagan 8 Mart 1983'te bunları söylüyordu.[6] İslami köktendinciliğin bir karakteristiği olarak görülen "kutsal savaş" [cihat –*çev.*] kategorisinin aynısı, bu yüzyılın Amerikan siyasi düşüncesinde ve dış politikasında (özellikle Wilson'da) önemli bir rol oynar.[7] Köktendinciliğe yönelik eleştirel analizler, onun ulusal egemenlik ilkesini reddedişinin altını çizerler.[8] Fakat ABD'nin başını çektiği "insan

6 Draper, 1994, s. 33.

7 Losurdo, 1993, s. 166 vd.

8 Guolo, 1994, s. 79-81.

hakları" kampanyası da, devlet ve ülke sınırlarına dönük batıl saygıya halel getirmeden, iç işlerine müdahale etme hakkı ve hatta ödevine dayanır.

Yukarıda alıntılanan Maududi bir "enternasyonal devrimci parti"den[9] bahsederken; Amerikan siyaset çevreleri de kendilerinden "liberal-demokrat enternasyonalizm" yanlıları ve "enternasyonalistler" olarak bahseder.[10] Komünist enternasyonalizmin çözülüşünden sonra, görünen o ki, biri "insan haklarını", diğeri "Kuran'ı" diline dolamış iki enternasyonalizm çatışmaya devam ediyor. İslami köktendincilik "Batı'nın 'evrensel' çıkarları ile İslam'ın aynı şekilde 'evrensel' çıkarları arasındaki yok edilemez karşıtlık"[11] temeline oturuyor. Aynı yaklaşımı, tersine çevrilmiş değer yargılarıyla da olsa, "insan hakları" adına haçlı seferine çıkanlar da paylaşıyor.

Bu sefere kimi zaman Vatikan da ekleniyor. Bir devlet adamı olan Reagan nasıl gönül rahatlığıyla bir peygamber edasıyla sesleniyorsa, Papa II. Jean Paul de bir yargıç ya da bir doğal hukuk teorisyeni olarak sahne alıyor ve her bir devletin pozitif hukukunu daha yüce "ahlaki değerlere" tabi kılacak bir "uluslararası ceza yasası"ndan bahsedebiliyor. Peki ama, *quis judi-*

9 Choueiri, 1993, s. 175.

10 Draper, 1994, s. 31-34.

11 Guolo, 1994, s. 81.

cabit[12]? Papa, "güçlünün, zenginin ve büyüğün kanunu" konusunda uyarırken,[13] bu tür enternasyonalist iddiaların tehlikelerinin de farkında olsa gerek. Belki de Katolik enternasyonalizm, mevcut kanunların meşruiyetini sorgularken "liberal-demokrat enternasyonalizmden" daha temkinli.

12 Hükmü kim verecek? *-çev.*

13 Accattoli, 1997.

2

Köktendincilik, Modernlik ve Kültürlerin Çatışması

Yaygın ve banal "aydınlanmacı" yaklaşım, köktendincilikteki obskürantist[14] Batı modernliği karşıtlığını eleştirir. Oysa en basit sosyolojik analizler bile göstermektedir ki, köktendinci hareketlerin toplumsal tabanı öncelikle kentlerdedir –en azından Mısır'da bu böyledir. Dolayısıyla bu hareketlerin "büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen bir toplumda taraftar bulduğu örnekler nadirdir."[15] Kitlesel okullaşmanın bir sonucu olarak İslamcıların çoğunluğu "30 yaş altı, ortalama olarak iyi eğitimli, çantasında bir diploması olan ama iş bulma umudu neredeyse hiç olmayan gençlerden"[16] oluşmaktadır. Sünni

14 Obskürantizm (karanlıkçılık, bilinmesincilik), egemen güçlerin veya bilgi tekelinde tutan seçkinlerin, belli kavramlara ya da olgulara toplumun bilgi erişimini sistematik olarak kısıtlaması, karartmacılık, anlamına gelir –*çev.*

15 Lawrence, 1993, s. 176.

16 Spataro, 1996, s. 72.

köktendinci hareketlerin "tipik aktivisti [...] uygulamalı bilimlere yönelik, dinî esaslara dayanmayan modern bir fakültede öğrencidir". Aralarında çok sayıda ziraatçı, elektrik teknisyeni, doktor, mühendis vardır. İran Şii devriminde "İran eğitim sisteminde birinci sınıf bir eğitim almış, ama toplumsal dikey hareketliliği engellenmiş İslamcı seçkin öğrenciler" sürükleyici bir rol oynamıştır. Devlet bursları sayesinde büyük çoğunluğu "Amerika'daki yükseköğrenim kurumlarından diploma" sahibi İslami cumhuriyetin tepe yöneticileri ve teknokratları, kayda değer bir uluslararası deneyimi de arkalarına almışlardır.[17]

İslami köktendincilik "hem gelenekselciliğe hem de resmî dinsel kurumlara karşı [...] düşmanca bir yaklaşım sergiler. Entelektüel ve politik bir bakış açısından hareketle, kutsal metne yaratıcı bir yorum getirir".[18] Metnin devrimci bir yorumu söz konusudur –sadece içeriği itibariyle değil, aynı zamanda mevcut toplumsal düzenle ilişkilendirdikleri geleneksel Sünni din adamlarının, ulemanın karşısına yeni bir entelektüel kesim çıkarırlar. Batı'da ulemanın kutsal metnin yorumu üzerindeki tekelinin bir reform süreci sonucunda yıkılması, modernliğin ortaya çıkışı açısından önemli bir moment anlamına gelmiştir. Benzer bir ko-

17 Kepel, 1991, s. 46 ve s. 42 vd.

18 Choueiri, 1993, s. 31 vd.

puş, köktendinciliğin baskısı altında Yakındoğu'da da gündemdedir:

> "Dini entelektüellerin", fiilen her aktivistin ulemaya dahil olması anlamına gelen bir rol üstlenmesi, İslami hareketlere ruhban sınıf dışı bir karakter kazandırır; ki bu da radikal gruplarda sık sık ruhban sınıf karşıtlığına dönüşür. Okul görmüş ve böylece de bir uzmanın aracılığı olmadan dini kaynaklara erişme şansına sahip olmuş ilk neslin bir parçası olarak "mücahitler", Kuran ve sünnetin keskin bir devrimci yorumunu uyguladılar.[19]

Bu yeni entelektüel tabakayla birlikte radikal İslamcılık, başka açılardan statik olan bir topluma bir tür modern siyasi parti şırınga etmiştir. Bu, kendi teorisyenlerinden alıntı yapacak olursak, kendine "avangart" bir işlev yükleyen[20] ve yükselişi aynı zamanda "karşılıklı yardım dernekleri" örgütleme ve en yoksul kesimlerin eğitime ve dolayısıyla "modernliğe" erişimine yardımcı olma becerisinden kaynaklanan bir partidir. Hatta Büyük Britanya'da yaşayan Müslümanlar arasında köktendinciliğin yayılması, "Bayan Thatcher'ın aşırı liberalizm politikasının" yarattığı boşluğu doldurma becerisiyle mümkün olmuştur.[21] Sadece kadın erkek ilişkilerine bakıldığında bile bu sürecin gerici boyutları açıkça ortadadır;

19 Guolo, 1994, s. 137.

20 Choueiri, 1993, s. 162.

21 Kepel, 1991, s. 39 ve s. 53.

fakat bu mesele de, daha yakından bakıldığında çok daha karmaşıktır. Bir kere şunu belirtmek gerekir ki, erkek egemen ahlak öncelikle sosyolojik bir olgudur, ideolojik değil: "Alt tabakadaki" kadınlar İran Şii rejiminin "dayanaklarından" biridir[22] ve Smith'ten biliyoruz ki bu tabakalar özellikle cinsellik konusunda "liberal" değil "katı" bir ahlaka eğilimlidir.[23] Mısır'daki köktendinci örgütlerin yaklaşımı şudur:

> Özellikle tıka basa dolu otobüslerdeki "hafifmeşrep" ortamda yolculuk etmek zorunda kalan ve sürekli rahatsız edilen kız öğrenciler için özel ulaşım araçları tedarik ediyorlar; fakat "İslami otobüslerdeki" genç kadınların başörtüsü takması koşuluyla. Üniversite amfilerinin giriş kapılarını cinsiyete göre ayırıyorlar ve böylece kalabalık amfilerdeki koltuk avında sürekli kısa çöpü çeken kadınların uygun şekilde dersi takip edebilmelerini sağlıyorlar.[24]

Radikal İslamcılık, evlendirilen kadının ancak bir sözleşme konusu olduğu geleneksel uygulamayı bir kenara bırakmakta ve daha ziyade "kadının eş seçimindeki mutlak özgürlüğü"ne dayanmaktadır; haremin "sistematik çok eşliliğini" sert bir şekilde eleştirmekte ve bu tür çokeşlilikleri belli sınırlar içinde tutmaya ve hatta kimi zaman vazgeçirmeye

22 Riesebrodt, 1990, s. 180.

23 Smith, 1981, s. 794.

24 Guolo, 1994, s. 129 vd.

çalışmaktadır. Örtünme konusunda ise, tek başına ve sürekli bir baskıdan söz edilemez. Genç kızlar, geldikleri muhafazakar çevreye tepki göstermektedir: "Aynı zamanda anne babaya da inatla takılan türban, İslami radikalizmin sembolüdür."[25] Bu tavır sadece erkek egemen "katı ahlak"ın onaylanması, Batı karşıtlığı ve dolayısıyla şimdiye kadar bastırılmış kültürel ve ulusal kimliğin öne çıkarılması anlamına gelmemekte; aynı zamanda Batılı feministlerin kadın bedeninin teşhirine karşı polemiklerini de anımsatmaktadır.

Köktendinciliği açıklamakta sadece pre-modern/modern ikiliğine dayalı bir şemanın yetersizliğini göstermek için, Yakın ve Ortadoğu'da bu hareketin zafere ulaştığı tek ülke olan İran'ın hem sosyoekonomik hem de politik açıdan bölgenin en modern ülkesi olduğunu anımsamak yeterlidir. İran yüzyıla devrimle girmiş ve 1953'te Batı'nın ve CIA'in darbesiyle engellenen Musaddık'la birlikte demokrasi denemesi yaşamıştır. Son olarak şuna işaret etmek gerekir ki, sadece 20. yüzyılın ilk on yıllarının Protestan köktendinciliğinin değil, aynı zamanda günümüz Yahudi köktendinciliğinin de ibresi, modernliğin sembolü haline getirilen ülkeyi[26] işaret etmektedir. Ve bu

25 Spataro, 1996, s. 188-190 ve s. 74.

26 Amerika Birleşik Devletleri -*çev.*

ikisi arasında bir bağlantı daha vardır; zira her ikisi de kendini İncil'e "geri dönüş"le tanımlamaktadır.

Köktendinciliğin modernliğin reddi ya da saldırgan bir gelenekselcilik olarak görülmesi, yeni bir totaliterlik tehlikesi konusundaki yaygın uyarılara da uymaz. Her halükarda, pek çok köktendincilikten sadece birinin suçlanıyor oluşu düşündürücüdür. Totaliterlik tehlikesi adına Batı'nın ideologları, kendi açısından totaliterliği Batı'nın yıkıcı ithal mallarından biri olarak gören militan İslam'a karşı haçlı seferi çağrısı yapmaktadır.[27]

Bu ikinci yorum da ilkinden daha ikna edici değildir. Başka bir yaklaşıma ihtiyaç var. Dikkatimizi önce İslami köktendinciliğe çevirirsek, onun, düşmanını nasıl tanımladığını sormamız gerekir. Seyyid Kutub'a (Müslüman Kardeşler'in kurucusu, Nasır döneminde toplama kampına kapatılmış ve ardından idam edilmiştir) göre düşman, "birbirlerinden ayrışsalar da tüm güçleriyle İslam'a karşı savaşarak İslami yeniden doğuş hareketlerinin önderlerini yok etmekte birleşen insan kılığındaki şeytanlar, haçlılar, Siyonistler, putperestler ve komünistler"dir.[28] Düşman saflarının bilinçli olarak sadeleştirilmesi ve çatışmanın aynı zamanda dinsel bir kavga olarak sunulması dikkat çeki-

27 Spataro, 1996, s. 25.

28 Guolo, 1994, s. 75.

cidir. Bu bakıştaki maniheist izler aşikârdır, fakat yine de kendi başına köktendinciliği tanımlamaya yetmez. Aynı Maniheizmi -kendimizi sadece liberal-demokrat enternasyonalizmin kahramanlarıyla sınırlayacak olursak- Reagan'da ya da Eisenhower'da da bulabiliriz. Nitekim ikincisi, 1953 yılında uluslararası durumu şu şekilde tarif etmiştir: "Özgürlük, köleliğe karşı savaşta yatıyor; ışık, karanlığa karşı savaşta."[29] Bu yıllar, İncil'e derinlemesine hâkim olmakla övünen John Foster Dulles'in siyasette İncil'den ilham alma çağrısı yaptığı yıllardır: "Kanaatim odur ki, siyasal düşünce ve davranışlarımızda, insanın kökeninin ve kaderinin Tanrı'da olduğu dini inancını mümkün olduğunca sadakatle yansıtmaya özen göstermeliyiz."[30] Başkan Eisenhower'ın Dışişleri Bakanı olan Dulles, her türlü tarafsızlık yaklaşımını en derin ahlaksızlık olarak yargılıyordu.

Köktendincilik olgusunu irdelemeye devam edelim. Kutub dost safları nasıl tanımlıyordu? "Bir İslamcı militan, asil, köklü bir soya dâhildir. En tepesinde pek çok asil önderin, Musa'nın, İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın, Yakub'un, Yusuf'un, Musa'nın, İsa'nın ve Son Peygamber Muhammed'in olduğu

29 Lott, 1994, s. 304.

30 Kissinger, 1994, s. 534.

'kutsal alay'ın bir parçasıdır."[31] Burada yüzlerce yıl kesintiye uğramamış ve uğrayamaz bir tarihsel süreklilik iddiasıyla karşılaşırız. Bugünkü çatışma, uzak bir geçmişe doğru yansıtılır; bu uzak geçmişte dahi dost ve düşman kimlikleri geçerlidir ve Kutub düşmanlara "kuşaktan kuşağa aktarılan" bir saldırı arzusu isnat ettikçe bunun dozu artar.[32] Buradan hareketle İslam dünyasına bugünkü çöküşünü ve krizini aşması için, Batı'nın askerî, ideolojik ve siyasi saldırısından önceki duruma, yani mistikleştirdiği özüne ve köklerine dönme çağrısı yapar. Bu, İslami kimliği bir kuşatmadan ve müdahaleden koruma meselesidir. Bu, yüzlerce yıllık yıkıcı ideolojik dönüşümlere bir son verme meselesidir. Bu, liberalizmden komünizme modern Batı'nın tüm siyasi hareket ve kurumlarını birbirinden ayırt etmeksizin hedef alan bir tür "kültürel arınma"dır. Burada temel ve belirleyici unsur, "modernliğe" değil, Batı'ya karşı savaştır. Beğenilmeyen ya da tehlikeli bulunan düşünce ve kurumlar, otantik İslami kimliğe yabancı görülerek yargılanmaktadır. "Kültürel temizlenme" operasyonu, kültür, moda ve dil gibi her tür ifade biçimini kapsamaktadır. Bir örnek: Cezayir'de, "sömürgeci

31 Spataro, 1996, s. 71.

32 Guolo, 1994, s. 101.

efendilerin dili" olarak, "Kuran'ın dili" ile karşı karşıya koyulan Fransızcaya karşı mücadele yayılmaktadır.[33]

Özlenen o eski arılık, hiçbir zaman var olmamıştır. Bir "öncü" olarak "uluslararası bir devrimci parti" teorisinin kökeni elbette ki yerli değildir! Gerçekte İslami aktivistler kendi düşmanlarını bir dizi unsurdan çıkarırlar: Modern uygarlığın ve Batı'nın eleştirisi, Avrupa'nın kültür eleştirisinden ödünç alınmıştır. Kutub belirgin bir biçimde ve övgüyle Alexis Carrel'den alıntı yapar; ama "muazzam bilgeliği, ayrıcalıklı duyarlılığı, büyük dürüstlüğü ve özgürlükçü zihniyetiyle" bu adamın düşünceleri bir el çabukluğuyla Kuran'a bağlanıverirken, düşüncelerinin kaynağı önemsizleştirilir.[34] İslamcılar siyasi ve ideolojik haritanın merkezine yerleşmeyi severler; ama bu modern sınıflandırmanın (sağ ve sol -*çev.*) Fransız devriminden değil, çok "serbest" yorumladıkları ve hatta içeriğini saptırdıkları bir Kuran suresinden kaynaklandığını iddia ederler.[35]

Köktendincilik, farklı kültürler arası karşılıklı ilişki ve etkileşimlerin buharlaştığı, durağan bir kimlik inşa etme eğilimiyle kendini dışa vurur. Belli bir kül-

33 Kepel, 1991, s. 60 vd.

34 Choueiri, 1993, s. 179-181.

35 Choueiri, 1993, s. 30.

türel gelenek, kompakt, dışa kapalı ve tüm diğer kültürlerle uzlaşmaz bir karşıtlık içinde görülür; böylece de etnik bir biçim kazanma tehlikesine sürüklenir. Köktendincilik, kültürü doğallaştırma eğilimindedir; üstelik bu, diğer kültürlerle uyumsuz ve neredeyse hareketsiz bir süreklilik içine sabitlenmiş bir doğadır. Düşünceler ve kurumlar, en başta, gerçek ya da sözde etnik kaynağından hareketle yargılanır. Batı egemenliğinin eleştirisi, toptan Batı'nın eleştirisine tahvil edilir ve bu da sonunda "Batılı insan"ın eleştirisine varır: Onun öncü rolü, der Kutub, kaçınılmaz olarak son buluyor.[36] Tarih düzleminden antropoloji düzlemine geçiş, çatışmayı doğallaştırma eğiliminin bir göstergesidir.

36 Choueiri, 1993, s. 16.

3

Köktendincilik ve Sömürge Halklarının Uyanışı

Köktendincilik ithamına uğramamış hiçbir kültür yoktur. Fakat, tekilden çoğula geçmek, bu olguyu tanımlamaya yetmez. Köktendincilik belli bir kültürün ya da belli bazı kültürlerin varoluş biçimi değildir; iki farklı kültürün karşılaşması ya da çatışmasında ortaya çıkan bir tepki biçimidir; kıskançlıkla sahip çıkılan ve dışa kapalı bir kimliğin tahkim edilmesi ve kurulmasıyla tanımlanan bir tepki biçimi. Köktendincilik için, bir kültürün başka bir kültürü reddetme/itme tepkisi ve her iki kültürü de "doğal durum" kabul etme eğilimidir denilebilir.

İki kültür arasındaki fark ne kadar büyük ve itme ne kadar şiddetliyse, köktendinci bir tutumun ortaya çıkması da o kadar kolay olur. Batı ile dünyanın diğer bölgeleri arasındaki ilişkide söz konusu olan tam da budur. İşgal edilmiş halkların ve bastırılarak susturulmuş kültürlerin uyanışı, yine bu itme krizleriyle

mümkün olmuştur. Bu anlamda köktendincilik ne yeni, ne de Orta ve Yakındoğu ile sınırlı bir olgudur. Hindistan'da 1857'deki Sepoy devrimini düşünmek yeter. Bu devrime, eski kast sisteminin bir tepkisi, İngiliz egemenliğinde yürütülen modernleşmeye reddiyenin bir ifadesi olarak yaklaşılabilir ve hiç kuşkusuz işin bu boyutu da vardır. Fakat şunu gözden kaçırmamak gerekir ki, devrimin hedefi kendi başına modernlik değildi; daha ziyade sömürgeci yayılmacılığa dayalı ve seçmeci (yani, birazdan göreceğimiz gibi, İngiliz çıkarlarıyla sınırlandırılmış), bir ulusun ve bir kültürün bastırılmasına eşlik eden ve Moğol dönemini hatırlatan bir zoraki modernleşmeydi. Müslümanların İngiltere'ye karşı ayaklanmada belirleyici bir rol oynamaları boşuna değildi. Disraeli ayrıca ulusal sorunun da bu olayda ne büyük bir rol oynadığı konusunda gayet netti.[37]

Sömürge ya da yarı-sömürge ülkelerde Batı kültürünü ve egemenliğini reddetmenin yol açtığı krizleri, genellikle naif bir güven ve acı bir hayal kırıklığı deneyimi izledi. Çin, bunun en iyi örneklerinden biridir. Yaklaşık 19. yüzyıl ortalarında Batı yanlısı egemen hanedana karşı uzlaşmaya yanaşmayacak derecede düşmanca bir ayaklanma, Taiping ayaklan-

37 Stokes, 1986, s. 4.

ması patlak verir. Konfüçyus düşüncesine son derece eleştirel yaklaşan ayaklanma,[38] yüzünü Hristiyanlığın tektanrıcı düşüncesine ve ondaki "büyük barışın göksel imparatorluğu" mesiyanik motife döner yüzünü. Bu hareket, ksenofobik (yabancı düşmanı *-çev.*) olmaması bir yana, "hoşgörüsüz geleneksel kültüre" karşıdır ve tam da bu boyutu onun toplumsal tabanını sınırlar ve yenilmesine neden olur.[39] Dahası Büyük Britanya, bu hareketin beklenti ve umutlarının aksine, yenilikçilerden değil, iktidardaki köhne hanedandan yana tavır alır. Buna karşı, 1900 yılında tamamen farklı tür bir hareket gelişir: Boksör Ayaklanması sadece işgalcileri ve "suç ortaklarını" değil, aynı zamanda Batı düşüncesini ve hatta teknik buluşlarını karşısına alırken, dini geleneği ve yerli siyaseti fanatikçe savunur. Ne telgraf, ne demiryolu ne de Hristiyanlık boksörlerin öfkesinden kendini kurtarabilir: Bu unsurların Çin'e girişini, Batı'nın teknik ve ideolojik yayılması ve ardından ülkenin ulusal olarak aşağılanması takip etmiştir! Bütün modern buluş ve yeniliklere "yabancı" damgası vurulur; Hristiyanlık da "yabancı bir din"dir. Otantik Çin geleneğine ve Çin'in büyük güçlerle karşılaşmadan önceki mutlu (ya da mutlu görünen) yıllarına yabancı olan

38 Esherick, 1987, s. 323 ve s. 325.

39 Suzuki-Feuerwerker, 1995, s. 125.

ne varsa, acımasızca yargılanır.[40] Ve nihayet, köktendinci karakterde bir ayaklanmayla karşılaşırız.

Taiping ayaklanmasıyla yaklaşık olarak aynı dönemde Mısırlılar da Batılı anlamda bir modernleşme deneyimi yaşarlar. Bu yıllar, *Times* gazetesinin Mısır'ı "ilerlemenin en olağanüstü örneği" olarak övdüğü ve Mısır yönetiminin, işi "ulusumuz artık Afrika'nın değil, Avrupa'nın bir parçasıdır"[41] demeye vardırdığı yıllardır. Fakat Çin'de olduğu gibi, modernliğe ve Batı'ya dönük bu inanç, büyük güçleri durdurmaya yetmemiştir. Sürekli genişleyen İngiliz yayılmacılığı, 19. yüzyılın sonunda Sudan'da Mehdi ayaklanmasıyla sonuçlanır. Bu belki de ilk kez gerçek anlamda bir İslami köktendinciliğin sahne alışıdır. Tarihin bir ironisidir ki, bu ayaklanmanın en ünlü kurbanı, Taiping'i bastırmayı başaran General Gordon'dur.

Batı yanlısı ve köktendinci hareketler arasındaki bu devridaim, günümüze kadar gelmiştir. Batı, zaman içinde İslam dünyasında ortaya çıkan modernleşme ve kurtuluş denemelerine (Musaddık, Nasır, Arafat, Afganistan) sadece diplomatik ve askerî düzeyde yanıt vermemiş, aynı zamanda çoğu kez dinsel geleneksel-ciliği de destekleyerek sahneye sürmüştür: Fakat bu

40 Purcell, 1963, s. 267; Esherick, 1987, s. 68.

41 Mansfield, 1993, s. 98.

sürecin sonunda Batı, köktendinci bir militanlığı kabullenmek zorunda kalmıştır. İslami köktendinciliğin Yakın ve Ortadoğu'da böylesine yayılabilmesi için öncesinde Marksist ya da komünist eğilimli hareketleri temizlemesi gerekmiştir. Ve bu da yine Batı'nın yardımıyla mümkün olmuştur.[42]

42 Kepel, 1991, s. 27-30.

4

Entegrasyon ve Ayrılıkçılık: Siyonizm ve "İslam Ulusu"

Hegemonik kültürün kabullenilişi ve reddi diyalektiği, Yahudiler ve Afro-Amerikalılar örneğinde entegrasyon ve ayrımcılık diyalektiği olarak tezahür eder. Siyonist hareketin sadece reel ve kimi zaman da sarsıcı bir güvenlik ihtiyacından ortaya çıkmadığı, hareketin en önemli sözcülerinden birinin açıklamalarında açıkça görülür. Herzl Sorge'nin hazırlandığı şey, her şeyden önce, ufukta beliren asimilasyon sürecidir: "Bizi baskı ve takibatla yok edemezler [...]; takibat başarısızlığa uğradığında, güçlü Yahudiler yuvalarına geri dönecekler. Yahudilerin kurtuluşundan sonra zaman içinde herkes bunu görecek. Maddiyatı ve maneviyatı en yüksek Yahudilerde, birlik beraberlik duygusu tümüyle kayboldu."[43]

Benzer ya da aynı kaygıları Max Nordau da ifade eder: "Kurtuluş öncesi dönemin haklarından mahrum

43 Herzl, 1920, s. 48.

bırakılmış Yahudisi, başka halklar arasında bir yabancıydı; ama bir an olsun bu ilişki biçimine karşı koymayı düşünmedi. Bütünüyle başka bir kökenden, ülkenin geri kalanıyla ortak hiçbir yanı olmayan bir topluluğun üyesi hissediyordu kendisini [...]. Fakat toplum psikologları ve törel tarihçilerin tespitine göre, bu getto, geçmişin Yahudilerince bir hapis değil, aksine bir kaçış yeri olarak algılandı [...]. Gettoda Yahudi'nin kendi dünyası vardı, onun için getto güvenli bir yuvaydı, bir anavatanın ruhsal ve örfi anlamlarını taşıyordu."

Kurtuluştan sonra durum, olumsuz anlamda giderek daha da radikalleşir: "Yahudi, telaş içinde, ardındaki bütün köprüleri attı. Artık başka bir anavatanı vardı; gettonun anavatanına ihtiyacı yoktu; artık kökleriyle başka bir bağı vardı, din kardeşleriyle vakit öldürmeye ihtiyacı yoktu [...]. Sağıltıcı karşıtlığın yerini, faydacı bir taklit aldı."[44] Nordau'nun gayet açık ifade ettiği gibi, propaganda ettiği ve dilediği anavatana geri dönüş, öncelikli olarak Yahudiler üzerindeki yeni baskılara bir yanıt değildi: "Siyonizmin sadece antisemitizmle bir inatlaşma veya onun karşısında bir çaresizlik olduğunu söylemek yanlış olur [...] Çoğu Siyonist için antisemitizm, diğer halklarla ilişkileri üzerine düşünmek için sadece bir vesileydi ve bu dü-

44 Nordau, 1909, s. 47-50.

şünüşleri onları belli sonuçlara taşıdı -antisemitizm dünya üzerinden silinse bile, hep onlarla birlikte kalacak sonuçlara."[45] Siyonizmi eleştiren Yahudilerin bu harekette neden bir gettoya geri dönüş gördükleri ve "Filistin gettosu" en az geleneksel getto kadar geniş ve rahat olsa da, geri dönüşü neden yargıladıkları anlaşılıyor.[46]

Siyonizm, her şeyden önce bir de köklerini bulmakla ilgilidir; bunu yaparken yüzyıllar ya da binyıllar boyunca baskı ve aşağılanmayla geçmiş şanlı bir geçmişe bağlanır. Nordau'ya göre Yahudiler "yeni Siyonizm", "siyasal Siyonizm" sayesinde "ırklarının yetkinliğinin bilincine" yeniden varmış ve bu şekilde "çok eskilere uzanan köklerini mümkün olan en uzak geçmişe taşımak ve atalarının büyük başarılarını gelecekteki soylarının büyük başarılarına tahvil etmek"[47] maksatlı "hırslarını" koruyabilmişlerdir. Herzl'in daha da açık ifadesiyle, "Yeryüzünde muhteşem bir Yahudi neslinin yetişmekte olduğuna inanıyorum. Makabiler[48] yeniden ayağa kalkacak."[49]

---

45 Nordau, 1913, s. 5.

46 Luxemburg, 1968, s. 143.

47 Nordau, 1913, s. 4.

48 Judea'da Helenlere karşı savaşarak Yahudi egemenliğini yayan bir Yahudi isyan hareketi -*çev.*

49 Herzl, 1920, s. 132.

Burada, acılarla dolu ve trajik bir diaspora deneyimi olduğu kadar, farklı kültürlerle zengin bir kaynaşma deneyimi de olan binlerce yılı unutturarak, bir kökenlere geri dönüş miti için Yahudi kimliğini yeniden inşa etme eğilimi vardır. Köklerin yeniden kazanılması, Siyonizm ile çelişen her tür Yahudi öğenin dışlanmasıyla birlikte ilerliyordu: "Yok olmaya meyilli, istekli ve mahkûm olan, yok olmalıdır. Fakat Yahudi halkının karakteri, yok olmaya meyilli, istekli ve mahkûm değildir [...]. Yahudiliğin bütün dalları kuruyabilir, düşebilir; ama ağaç hayatta kalacaktır. Tüm ya da bazı Fransız Yahudileri çoktan 'asimile' oldukları için bu çerçeveyi protesto ediyorlarsa, cevabım basittir: Bu, davanın bütününü ırgalamaz. Onlar da İsrailli Fransızlar olsunlar, hava hoş! Fakat bu, Yahudilerin bir iç meselesidir."[50] O, Siyonistlerle yüzlerce ya da binlerce yıllık bir tarihi paylaşan asimile olmuşları dışlar ya da dışlamaya zorlarken, Herzl çok daha gerilere giderek doğrudan M.Ö. ikinci yüzyılın Makabilerine elini uzatıyordu: Aslında onlar şanlı bir ulusal kurtuluş mücadelesinin kahramanlarıydılar, ama Yunan topluluğuna yönelen ve onların kültürüyle her tür teması öfkeyle geri çeviren bir ksenofobiyle ayrışıyorlardı.

50 Herzl, 1920, s. 51.

Siyonizmin asıl nedeni bir güvenlik ihtiyacı olmadığı için, muktedir ve bir süper güce bağlı Yahudi devletinin kuruluşu baştaki korkuyu ortadan kaldırmaya yetmiyordu. Yetmişli yıllarda İsrail'de, "kendi varoluşlarını sadece kutsal Yahudi metinlerinde yer alan norm ve yasaklamalar üzerine inşa etmek için laik toplumun sapkınlıklarından kopan" köktendinci hareketlerin gelişimini gözlemek mümkündür. "Bu tür bir kopuş, seçilmiş halk üzerindeki en büyük baskı olan asimilasyonla mücadele etmek için, Yahudiler ile *gojim* (Yahudi olmayanlar) arasında net bir ayrım yapılmasını gerektirir."[51] Filistinliler ve Araplar, *gojim* içinde önemli, ama yegâne olmayan bir rol üstlenirler. 1996 yılındaki seçimlerde Netanyahu'yu iktidara taşıyan oylar, sadece Yakındoğu'daki çatışmaya bakılarak anlaşılamaz. Ortodoks Yahudiler, bir başka korkuyu daha dile getirdiler: Perez tarafından gündeme getirilen barış süreci, çevreleyen dünyayla "entegrasyona" ve "yeni bir Batılılaşmış İsrail toplumunun" sahneye çıkışına neden olmuştu; Perez "İsrail'in asıl kimliği olan Yahudiliği tehlikeye sokmuştu ve bu da İsrail'in dünyaya, Amerikalı Yahudilerin de Amerika'ya asimile olması sonucunu doğurmuştu." Bu anlamda "getto

51 Kepel, 1991, s. 167.

ile küresel köy" arasında bir seçim söz konusuydu ve seçimi kazanan, birincisiydi.[52]

Bu noktada Amerika'daki siyahların tarihiyle bir karşılaştırma yapmak ilginç olabilir. Kölelik koşullarında yaşadıkları sürece siyahlar, kendi kültürleri ile beyaz efendilerinin kültürü arasında bir karşıtlık görmediler ve göremezdiler. Bildiğimiz şekliyle sorun, kurtuluştan sonra ortaya çıktı. İlk baştaki entegrasyon umutlarını ve denemelerini, hayal kırıklığı evresi izledi: Sürekli ayrımcılığa maruz kalmanın acı deneyimleri ve siyahlara yönelik ırkçılığın derin ve kurutulamayan kökleri, önce hayal kırıklığı ve çaresizliğe, ardından ise ayrılıkçı plan ve hareketlere yol açtı. Bu hareketler, beyaz ırkçıların ayrımcı sloganlarını yeniden üretmekle suçlandılar; fakat aynı dönemde Siyonistler de benzer suçlamalarla ve benzer bir sorunla karşı karşıyaydı. Herzl de "Yahudilerin asimilasyonunu" engelleyerek "anti-semitistlerin ekmeğine yağ sürdüğü" itirazlarını geri püskürtmekle uğraşıyordu.[53] Elbette siyah karşıtı ırkçılığın kurbanlarıyla antisemitizmin kurbanları tamamen farklı bir geçmişe ve homojenlik ve iç entegrasyon açısından çok farklı düzeylere sahipti. Siyah kölelerin torunları, kendilerini yüzlerce yıldır oradan oraya sürmüş ve ezmiş olan

52 Friedman, 1996.

53 Herzl, 1920, s. 51.

ve hâlâ pek çok açıdan ayrımcılığa ve aşağılamaya maruz bırakan toplumdan farklılıklarını vurgulamak için, kimliklerini "İslam milleti" olarak yeniden tanımladılar: Aslında kökenlerinde olmayan, ama hiç değilse beyaz toplumdan (Hristiyan ve Yahudilerden) uzak olan ve Batı karşıtı mücadelede yer alan bir dine başvurdular. "İslam milleti" böylece bir tür siyah İsrail kurma hakkı talep etmiş oluyordu.

İsrail açısından, Liberya deneyimine de bakmak mümkün. 1847'de bağımsızlığını kazanan ilk Afrika devleti olarak Liberya, on yıllar boyunca, ABD'nin kuzeybatı eyaletlerinde kölelikten kurtularak Afrika'ya gelen ve burada yerli halkla çatışmaya giren eski siyah köleler üzerinden bir sömürgeleşme deneyimi yaşadı.[54] Anavatana geri dönüş, bu örnekte öncelikle eski köle sahiplerinin inisiyatifiyle oldu; bunlar kölelik karşıtıydı fakat asla ırkların eşitliği düşüncesini benimsememişlerdi. (Lincoln'ün kendisi de bir süre bu görüşünü korudu.) Başlangıçta beyazlar tarafından beslenen ayrılıkçı projeler, bugün kendi kimliklerini öne sürmek isteyen Afro-Amerikalılar tarafından tekrar benimsenmeye başlamıştır.

Benzer bir rol değişimi, Siyonizmde de mevcuttur: Yahudi karşıtları ve hatta anti-semitist çevreler uzun süre eski gettoyu başka yere taşıyarak ya da burada

54 Moffa, 1996, s. 47-49.

oturanları sürerek uzak bir koloniye yerleştirmeyi düşündüler (Hitler de başta bu düşünceyi onaylar görünüyordu). Kökenlerindeki kültürel ortamdan başka bir yere sürülen bütün toplumlarda (Yahudi olsun, Afro-Amerikalı olsun) köktendinci eğilimlerin belirmesini tek ve aynı diyalektik karakterize eder. Ve yine bu aynı diyalektik, Avrupa'daki Arap ya da Türk topluluklarını farklı şekillerde de olsa ajite etmektedir.

5

Köktendincilik ve Batı'daki Ulusal Kurtuluş Hareketleri

Köktendinci olarak tanımlanabilecek bir tepki, eşit derecede Avrupalı ve Batılı iki kültürün karşı karşıya gelişinde de ortaya çıkabilir. Termidor sonrası Napolyon yayılmacılığında Fransa ile Almanya ve İspanya gibi ülkeler arasındaki ilişki tam da böyleydi. Aydınlanma'yı ve Hristiyanlığın altını oyan Büyük Devrim'i arkasına alan, kent kültürünün belirgin şekilde egemen olduğu Fransa büyük ölçüde laikleşmişti. Buna bir de gelişkin siyasi yapıyı eklemek mümkün. Almanya sadece ulusal birlikten yoksun değildi; aynı zamanda yüzyıllardır, Vestfalya Barışı'ndan beri, Ren'in iki yakasından gelen yayılmacılıkla karşı karşıyaydı. Fakat Paris kaynaklı kültürel hegemonya uzun süredir burada da yayılmaktaydı: II. Friedrich Fransızca konuşuyor ve Fransız Aydınlanmacılarıyla temas kuruyor; Alman kültürünü ve sadece hizmetkârlarına

hitap ederken konuştuğu Alman dilini küçümsediğini gizlemiyordu. 1789 devrimi patlak verdiğinde, bu devrimden Almanya kadar ilham alan bir ülke daha yoktu; Fransa ile entelektüel (ve politik) bir birlik düşüncesi yayılıyordu. Termidor ve Napolyon yayılmacılığı bu yüzden bu kadar sarsıntı yarattı: Bu noktada, temel olarak köktenci bir karaktere sahip bir itme tepkisi söz konusuydu.

Burada köktendincilikten bahsedilmesi, abartılı ya da alakasız görülmemeli. Napolyon karşıtı hareketin ideolojisine bir bakalım. Bu ideolojiyi belirleyen sadece Fransa'yı siyasal ve askerî olarak silkeleyip atma isteği değildi; aynı zamanda ve daha ziyade Almanya'nın "ezeli düşmanıyla" birlikte anılan her tür düşünceden kurtulmayı amaçlıyordu. Kayıtsız şartsız Frankomani'nin yerini, ayrımsız Frankofobi ve Teutomani (Germencilik, Alman-severlik *–çev.*) almıştı. Heine'nin gözlemlerine göre, bu noktada "İnsan Hakları Beyannamesi'ni ve yurttaş eşitliğini [...] yabancılara, Amerikalı ve Fransızlara has, Alman olmayan bir şey" olarak görme başlamıştı. Bir Alman otantikliği arayışı, kültürün ve toplumsal yaşamın bütün hücrelerini sarıyor; filozof ve entelektüelleri de peşine takıyordu. Fichte'nin gelişimi bunu çok iyi anlatır. Eskiden Rousseau'nun takipçisi, Fransız devriminin, onu doğuran ülkenin, *Grande*

Nation'un hayranı olan Fichte, Jena'daki yenilginin ardından her şeyden Alman ulusuna, onun geleneklerine ve diline bir övgü vesilesi çıkarıyor; Almanlara bir köken, bir otantiklik ve başka ulusların erişemeyeceğini düşündüğü bir değer atfediyordu. Sadece bu da değil. *Alman Ulusuna Söylevler*[55], yabancı ve özellikle de Fransız modelinin karşısında otantik bir "Alman devlet sanatı"nın doğuşunu ilan ediyor ve kutluyordu.

Fichte yalnız değildi. Fransa-karşıtı cephenin diğer mensupları daha da ileri gidiyorlardı: Fransa'nın liberal ya da hafifmeşrep cinsel ahlakının karşısına, kadınlar için elzem olan örf ve adetlere itaati ve beraberinde "Alman töresi"ni, "Alman sadakati"ni, hatta "Alman giyim kuşamı"nı koyuyorlardı. Bu noktada, günümüz İslami köktendinciliğiyle açık benzerlikler bulunmaktadır. Din, kültürün millileşmesinden yakasını kurtaramıyordu. Kararlı yurtseverler için "bizim Alman Tanrımız" bir kült nesnesi olarak görülüyordu. Söz konusu olan Luther'in Hristiyan tanrısı mıydı, yoksa daha da eskilerden pagan Alman tanrısı mı? Alman-severler için asıl önemli olan bu değildi; önemli olan, Fransızlardan dinsel olarak da ayrışmaktı.

55 Johann Gottlieb Fichte'nin kaleme aldığı, Alman milliyetçiliğinin temel metinlerinden biri -*çev.*

Bir düşmana karşıtlıkla tanımlanan kimlik, geçmişe dönerek kendini mitsel bir köken üzerine inşa eder. Almanya'nın ve Almancanın yeni dışavurumları, bu nedenle eski Germanya ve Cermenceye pek tercih edilmiyordu. Yine bu nedenle (Tacitus'un kendi ifadesiyle) eski, arı ve yozlaşmamış Cermenler yüceltiliyordu. Bugün İslami ya da Yahudi köktendinciler şeriata ve halakaya ne atfediyorsa, Cermenlerin gelenek ve göreneklerine de o atfediliyordu. Almanya'nın siyasi sorunlarının çözümünü orada aramak gerekiyordu; Alman ruhunun özüne yabancı anayasalarda ya da kurumlarda değil.

O dönemin Alman-severlerinin gözünde Cermenler ta eski zamanlardan beri Romalı işgalcilere ve zorbalara karşı bir mücadele içindeydi – ister Varus ve Augustus'un lejyonları ya da Roma Papalığının temsilci ve din adamları olsun, isterse Richelieu, 14. Lui ve Napolyon'un birlikleri, yani yeni Romalılar olsun, fark etmiyordu. Açık ki bu tür bir okuma, iki ülkenin kültürel ve siyasal geleneklerini doğaları itibariyle karşı karşıya koyuyordu: Mücadele içindeki iki kültür arasında, ezeli bir karşıtlık harici hiçbir alışveriş ya da benzeri ilişki yoktu. Voltaire, Descartes, Rousseau'nun Alman felsefesi ve kültürü üzerindeki derin etkisi unutuluyordu. Romalı-Fransızların

ezeli işgalciler olarak nitelendirilmesi, tarihin tüm perdelerinin karartılmasına yol açıyordu. Örneğin 1789 ardından devrimci Fransa'nın üzerine yürüyen haçlı ordusunun başında Herzog von Braunschweig vardı.

Bunun bir benzeri de İspanya'da yaşandı. Napolyon işgali feodal üretim ilişkilerinin yerine modern üretim ilişkilerini geçirirken, bir yandan da dinsel ve ulusal kimliği bastırdı. İspanyol halkı buna, Napolyon ordularıyla birlikte bir bütün olarak Fransız geleneğini ve özellikle de Aydınlanma ve devrim düşüncelerini hedef alan bir karşı çıkışla tepki gösterdi.

İtalyan *risorgimento*'su[56] da kültürler arası çatışma açısından incelenebilir. İtalyanların, bir ülke olmaktan basit bir coğrafi bölge mertebesine düşürülmüş topraklarda siyasi bağımsızlık iddiasında bulunabilmeleri için, kendi kimliklerini inşa edebilmeleri gerekiyordu. Kökü çok eski tarihlere dayandırılan ve "doğallaştırılan" bir kimlik inşası eğilimi, burada da mevcuttu. Gioberti'nin felsefesindeki keskin söylemler bu şekilde yorumlanmalıdır. Giobertis "ahlak ve uygarlıktaki İtalyan üstünlüğünü"

56 İtalyancada "yeniden doğuş, diriliş" anlamına gelen *risorgimento*, İtalyan birliğinin kurulduğu döneme verilen addır -*çev.*

övüyor, kendini mitsel bir köken-halkla (Pelaskerler) ilişkilendiriyor; "yarattığı etkiyle üç yüz yıllık felaketi temizleyecek Katolik, ölçülü, Fransız-karşıtı, Alman-karşıtı ve hakiki İtalyan" bir felsefe okulu kurma iddiası üretiyordu. İtalyan ulusal marşındaki –"Scipio'ların[57] liderliği" gibi– eski Roma'yı yâd eden kimi motiflerde de bunun izlerini görmek mümkündür.

Ulusal kurtuluş hareketleri elbette kendini kimi zaman daha olgun bir şekilde ifade edebiliyordu. Bertrando Spaventa, "Alman felsefesi"nin, metinlerinde Avusturya işgal birliklerinin dilini kullanan İtalyan felsefesini vatanseverce kapı dışarı etmesini destekleyenlere, düşüncenin sirkülasyonu teziyle karşı çıkıyordu: Alman klasik felsefesi, İtalyan rönesansı olmaksızın düşünülemezdi; İtalyan felsefesine başvurmak bir ihanet değildi; hiçbir şekilde karşılıklı alışverişi gözetmeyen basmakalıp ulusal gelenekleri karşı karşıya koymanın anlamı yoktu. Bu tezin ardında, Fransız devriminin kökenini Luther'e bağlayan tarihsel bakışıyla Hegel öğretisi yatıyordu. 1789'un düşüncelerinin vatansever dürtülerle kapı dışarı edilmesinin, Alman felsefesi açısından da hiç-

57 Scipio kardeşler, Kartaca ordularının M.Ö. 3. yüzyıldaki İber Yarımadası seferinde Roma'yı Kartaca ordularına karşı savunmuştur –*çev.*

bir varoluşsal nedeni yoktu: Fransız aydınlanmacıları ve devrimcileri hiç kuşkusuz Luther reformunun ayak izlerini takip ediyor ve Luther'in gözünde temelde insan ruhuyla ilgili bir boyut taşıyan bir harekete dünyevi bir somutluk kazandırıyordu.[58]

58 Napolyon karşıtı savaşları bu gözle yorumlayan örnekler için bkz. Losurdo, 1983, s. 189-216 ve Losurdo, 1989, 1. ve 14. Bölümler; İtalyan *risorgimento*'sundaki farklı eğilimler için bkz. Losurdo, 1997a, 5. Bölüm.

6

Köktendincilik ve Büyük Güçler Arası Çatışmalar

Almanya ve İspanya'daki Napolyon karşıtı direniş ve İtalyan *risorgimento*'su birer ulusal kurtuluş savaşıydı. Fakat köktendincilik eğilimi, Batı'nın büyük güçleri arasındaki bu emperyalist çatışmalarda da kendini gösterir. Özellikle topyekûn savaşlarda, kendini Boutroux'un tabiriyle bir "felsefi haçlı seferi" olarak dışavuran ideolojik çarpışmalar yaşanır. İlk dünya savaşı her iki cephede de, birbirini mutlak olarak dışladığı ve birbiriyle hiçbir ilişkisi olmadığı varsayılan, tarihsel değişim süreçlerinden muaf tutulan, hatta antropolojik ve etnik temellendirmelere dayandırılan kültürlerin çatışması olarak algılanıyordu. Kültürel yaşam tüm dışavurumlarında bir etnikleşme sürecinden geçiyordu. Almanya'da saygı gören bir filozof, "Alman inanışı"nı, "Alman zihniyeti"ni, hatta "Alman algısı"nı ve "Alman sanatlarını" övüyordu; ona göre "Alman halkı" "dinde, ahlakta, algıda ve

sanatta kendine has bir ruhsal özgürlüğe" sahipti.[59] Bu kendine has özellikler, her tür kirlenmeden korunmalıydı. Bunları mitsel kökenlere dayandırmaktan da geri kalmıyordu. Eucken'e göre, Luther'den bu yana Alman halkının büyük davasının özü şu şekilde özetlenebilirdi: "özgür, Hristiyan, Alman."[60] Başka yazarlar ise köken arayışında, Napolyon karşıtı savaşla da bağlantılı olarak, Hermann'a kadar gidiyorlardı. Köken tarifi birinden diğerine değişse de, bu ruh çağırma seansının anlamı hepsinde aynıydı: safları sıklaştırarak dışa kapanmak ve her tür yabancı unsuru geri itmek. Karşı cephede ise Maurras henüz 1914'te yurttaşlarına, her türlü "düşünsel ya da ahlaki ithal malı" geri çevirmeleri ya da "yabancı etiket" ve "Fransız olmayan bir marka" taşıyan her şeye en azından büyük bir "güvensizlikle" yaklaşmaları çağrısında bulunuyordu. Fransa ancak bu şekilde tekrar "kendi eşsiz tarihinin" bilincine varabilir ve "kendi düşünsel cevherlerini, kendi fiziksel cevherlerini" yeniden keşfedebilirdi.[61]

Atlantik'in öte yanında da köktendinci eğilimler boy gösteriyordu. ABD'de Alman görünümlü olan her şeye karşı bir cadı avı başlıyordu. Pek çok okulda

59 Eucken, 1919, s. 20 ve s. 4.

60 Eucken, 1919, s. 14.

61 Girardet, 1983, s. 211.

Almanca dil dersleri kaldırıldı ve hatta Almanca müzik çalmak tehlikeli hale geldi. Aileler ve hatta şehirler, adlarındaki Almanca sözcükleri Amerikanlaştırarak, iki ülke arasında kalmaktan kaçınma ya da vatanseverliklerini ispat etme telaşına kapıldılar. Almanya'da vatanseverlik adı altında has Cermen kültürüyle birebir örtüşmeyen her şey yasaklanırken, Amerika'da da Amerikalılığın savunulması ve yüceltilmesi adına benzer bir "kültürel arınma" gerçekleşiyordu. Wilson, "Amerikan ruhunun", "Amerikan ilkelerinin", "hakiki Amerikalılığın" sözcüsü olarak sahneye çıktı. Bu ortam, Ekim Devrimi'ne de bir tepki olarak, savaş sonrası dönemde yoğunlaşarak varlığını sürdürdü. 1936 seçim kampanyası süresince Cumhuriyetçiler mevcut başkanı "Amerikan sistemine" ihanet etmekle suçlarken, Demokratlar ise buna karşı "*American way of life*"ı, hakiki Amerikalılığı yeniden kurmak istediklerini söylüyorlardı. Hiçbir yabancı unsura değmemiş bir "hakikilik" söylemi öyle bir noktaya vardı ki, Roosevelt sadece "bizim Amerikan sistemimiz"i övmekle kalmıyor, Jefferson'ı "Fransız devriminin teorilerinden" fazla etkilenmekle eleştiriyordu. Her halükarda vatandaşlara, sadece komünizme değil, "her tür yabancı '-izm'e" karşı durmaları çağrısında bulunuluyordu. Birbirinden çok farklı karakterleri veya siyasal ve

kültürel çevreleri aynı kefeye koymak elbette saçma olur. Fakat yine de her yerde bir ortak nokta olarak "Amerikalılığa" başvurulması, pek muteber görülmeyen ideolojilerin ve taraftarlarının Amerikan ruhuna uzaklıkla suçlanarak dışlanmasını mümkün kılıyordu.[62]

62 Losurdo, 1993, s. 167-170.

7

Köktendincilik ve Yerelcilik

Farklı kültürlerin karşılaşması ve çatışması savaş kaynaklı olabileceği gibi, kitlesel dönüşüm dalgaları kaynaklı da olabilir. Bu noktada, geri dönüp "köktendincilik" terimini şekillendiren harekete tekrar bakalım. Köktendinciliğe net bir siyasi çerçeve kazandıran ve radikalleştiren dönüm noktası, Birinci Dünya Savaşı'ydı. 1914 ya da 1917'den (yani ABD'nin savaşa girişinden) itibaren, söz konusu hareket; çatışmayı hayata geçiren, kültürü millileştirmeye ve etnikleştirmeye, kendi milli geleneğini doğallaştırmaya ve düşman ülkeninki ile karşı karşıya koymaya uğraşan diğer köktendinciliklerden pek farklı değildir. Bununla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle başlayan ve savaşın ardından devam eden Protestan köktendinciliği karşımıza çok yeni bir olgu çıkarır. Bu hareketin karakteristik özelliklerine daha yakından bakmaya değer.

İç savaşın ardından ABD'de devasa bir sanayileşme ve kentlileşme süreci başlar ve bu süreç Katolik

İrlandalıların, Güney Avrupalı Yahudilerin vs. kitlesel göçünü beraberinde getirir. Buna, köleliğin ilgasıyla birlikte mümkün olan "Afro-Amerikan kiliselerinin yayılması" olgusu eklenir. Bu kiliseler, eski kölelerin beyaz avından kaçıp sığınma ihtiyacına denk düşmüştür. Yeni göç dalgası sadece diğer dinleri veya inanışları beraberinde getirmekle kalmamış, sosyalizm ve anarşizm gibi yeni düşüncelerin de serpilmesi için elverişli bir zemin yaratmıştır. Kültürel alana daha yakından bakıldığında, aynı zamanda sekülerleşme süreci ve İncil'deki yaratılış hikâyesine gölge düşüren Darvinci evrim teorisinin yayılması gibi dolayımlarla egemen gelenek ve değerler zor durumda kalmıştır. Göçmen kitlelerinin yerleşmesi, kentleşme süreciyle ortaya çıkan yeni cinsel ahlak ve buna bağlı olarak toplumsal kontrolün zayıflaması ve kadının özgürleşmesi gibi olgular da birer kriz unsuruna dönüşmüştür. Sosyoekonomik düzlemde ise, Avrupa'dan gelen yeni ve kitlesel göç dalgası emek piyasasındaki rekabeti kızıştırmıştır. Sosyopolitik çatışma, ağır bir kimlik kriziyle iç içe geçmiştir.

Amerikan köktendinciliği, yüzyıl dönümünün ertesinde tüm bunlara bir yanıt vermek istiyordu. Burada söz konusu olan, her şeyden önce, düşmanı tanımlamaktı. Siyasal, toplumsal ve ideolojik başıbozukluğun vebali, göçmenlere ve Amerikan yurttaşı

olsalar da yabancı unsurların ve öğretilerin yıkıcı etkisi altında "ari Amerikalılığa" sırtlarını dönmüş olan diğer herkese yüklenecekti.[63] Bu, yerelci hareketlerin ve özellikle de Ku Klux Klan'ın ortaya çıkışını açıklıyor. Bulaşıcı hastalıklara, sapkınlıklara ve çürümeye karşı panzehir olarak köklere, "eski zamanın eski moda Gospel'ine" geri dönüş öneriliyordu. Bu gospel sonunda rasyonalist ve tarihsel eleştirinin iddialarından ve tutukluklarından özgürleşecek, kökensel kelime anlamına, "emsalsiz uygarlığımızın asıl temeli" olarak görülmesi gereken "eski tip dine" ya da "eski zaman dinine" geri dönecekti.[64] Darvinci evrim teorisinin kimi eyaletlerde köktendinciliğin baskısıyla yasaklanmasını bu bağlamda ele almak gerekir.

Bu şekilde geri kazanılan din, ulusun kendisiyle çakışıyordu: "Birleşik Devletler anayasası, İncil ve Hristiyan inanışı üzerine kuruludur ve birine yapılan saldırı, ötekine de yapılmış sayılır" dı. Amerika'nın bu krizi aşabilmesi ve Hristiyan bir ulus ve bir uygarlık olarak kendi kökensel kimliğini geri kazanabilmesi için her okulda "bir bayrak ve bir İncil bulundurulması" şarttı.[65]

63 MacLean, 1994, s. 22.

64 MacLean, 1994, s. 92 vd.

65 MacLean, 1994, s. 92 ve s. 11; Riesebrodt, 1990, s. 57.

Bu etnikleştirme sürecinden ahlak da nasibini almıştır: Giderek yaygınlaşan sapıklıkları ve başıbozuklukları acımasızca yargılayan bir "Anglosakson ahlakı"[66] ilan edilir. Dans, caz ve edepsiz kadın kıyafetleri, ahlaksızlığın daniskası olarak etiketlenir[67]; kimi eyaletlerde, tahrik edici giyinmiş genç kız ve kadınların para cezasıyla cezalandırılması ya da tutuklanmasını öneren yasa teklifleri sunulur.[68] İçki yasağı öngören kanunların geçirilmesinde köktendincilerin etkin rol oynadığı örnekler az değildir.[69]

Köktendinciliğin bu örneğinde de farklı kültürel gelenekleri yekpare ve tek tip sunma ve doğallaştırma eğilimi göze çarpar. Bir araştırmacı, Protestan köktendincilerin gözünde Almanya'yı şu şekilde betimliyor: "Alman kültürünün yıkıcı etkisi, bir yandan inancın temellerini içeriden çökertme yolları arayan tarihsel-filolojik İncil eleştirisindeki Alman rasyonalizminde, diğer yandan Hristiyanlığa dışarıdan saldıran Friedrich Nietzsche'nin evrimci (sosyal-Darvinist) felsefesinde kendini gösterir. Bu yaklaşıma göre, bu iki akımın dolaysız sonucu, fitilini Almanların ateşlediği barbarca dünya savaşı olmuştur. Ayrıca Alman birası

66 MacLean, 1994, s. 126.

67 Riesebrodt, 1990, s. 62.

68 MacLean, 1994, s. 31.

69 Riesebrodt, 1990, s. 13.

da Hristiyan ahlakının altını oymaktadır."[70] İki örnek vermek gerekirse, Spinoza'nın rasyonalist İncil tefsirine katkısı ve Darwin, Galton ve İngiliz kültürünün evrim teorisinin yayılmasında oynadığı belirleyici rol geri plana itilerek, Almanlar düşman listesinin en başına yerleşir. Bu düşmanın tanımı, giderek tarihten antropolojiye (ve doğaya) doğru uzanır.

Bunun karşısında ise, Amerikan köktendincilerine göre, Hristiyanlığın kökenlerinden ve Tarsuslu Paulus'tan Amerika'daki ilk kolonileri kuran atalara, bunlardan da Birleşik Devletler'in kurucu atalarına ve hem siyasal hem dinsel açıdan kutsal bir tarihe uzanan devasa bir süreklilik, bir silsile vardır. Aslına bakılırsa, İncil ile Amerikan Anayasası'nın içerdiği hakikat, bir ve aynıdır.[71]

Bu köktendincilik, bugün İtalya'daki Kuzey Ligi olgusuyla aynı kefeye koyulabilir. Güney İtalya'dan kitlesel göç ve bununla bağlantılı olarak iki kültürün karşılaşması, ekonomik mucize yıllarında bir sorun yaratmamıştı. Son zamanlarda ortaya çıkan tablo ise farklı: Bir yandan mucize yok oldu ve emek piyasasında rekabet sertleşti; öte yandan sekülerleşme süreci ve Marksizmin krizi, entegrasyonu sağlayan ideolojileri şu ya da bu düzeyde zayıflattı. Tam bu noktada, yerelci

70 Riesebrodt, 1990, s. 64.

71 Riesebrodt, 1990, s. 73 vd.

ve köktendinci bir hareket belirdi. Burada yan yana koyulan hareketler arasındaki farklılıkların nedeni, tarihsel ve kültürel bağlamdaki farklılıklardır. "Eski zamanların dini"nin izini, Kuzey Ligi'nde sürmek mümkündür –ve benzer şekilde ondaki sapmaların da: bir yanda Vatikan'a baskı (ve Katolikliği yerelleştirme girişimleri), öte yanda Po nehri kültü ve *Padanya* putları[72] üzerine kurulu Padanya'nın otantik Kuzey İtalyan ruhuna yabancı kültürlerin zararlı etkilerinden kurtarıldığı bir neo-pagan din çağrısı. Burada hiç kuşkusuz, kendini kendine has değerlerle tanımlama, Güney İtalyanların –*sudici*'lerin[73]– anlamadığı ve hiçbir zaman anlayamayacağı bu değerlerle mitsel bir kimlik inşa etme çabası söz konusudur. Bu doğalcı yaklaşım, Padanya'dan bir Keltik köken çıkarmaya ve yabancı ve zararlı unsurları temizleyerek kendi otantik köklerini yeniden bulma çağrısına kadar varır.

72 Kuzey Ligi'nin iddiasına göre, Po ovasından (*pianura padana*) başlayarak tüm Kuzey İtalya'yı kapsayan bir bölge.

73 Güneyliler (*nordici*'nin yani kuzeylilerin zıttı) anlamına gelen *sudici*, aynı zamanda "kirli, düzenbaz" anlamlarında da kullanılır.

8

Maniheizmden Köktendinciliğe Batı

Görmüş olduğumuz üzere, köktendinci eğilimler Batı içi savaşlar sürecinde de ortaya çıkabilmektedir. Fakat bütün olarak Batı ile sömürgeler ya da Üçüncü Dünya'daki hareketler arası bir çatışma söz konusu olduğunda, köktendincilik her zaman ve mutlaka ikincisinde mi karşımıza çıkar? Bu noktada, ünlü bir sinoloji uzmanının, Joseph Needham'ın uyarısı üzerinde düşünmek gerekir: "Avrupa'yı dışarıdan, önemli bir kısmını Asya ve Afrika halklarının oluşturduğu insanlığın büyük çoğunluğunun gözleriyle incelemekten çok uzağız." Üçüncü Dünya yazarları tarafından çok dikkate değer bulunan bu uyarı,[74] Avrupa kültürünün büyük metinlerinin hiç de az olmayan bir bölümünce hareket noktası alınan bir yöntemi betimler.

Bu gelenek hâlâ yaşıyor mu? Özellikle 1989 sonrasında Batı özbilinci hiçbir şüphe ya da ikileme düş-

74 Abdel-Malek, 1981, s. 73.

meksizin köktendinciliği her zaman ve sadece düşmanlarına ya da kutsal uygarlık evreninin karşısına dikilen şeylere atfediyor. Fakat bu Maniheist yaklaşım tam da köktendinciliğin koşullarından biri. Çatışma ne zaman şiddetlense, bu Maniheizm kendini tüm çıplaklığıyla sergiliyor. 1995 sonbaharında ABD'de Farrakhan'ın başını çektiği İslam Milleti ajitasyonu yayıldığı esnada, Fransa'da Cezayir köktendinciliğinin sorumlu tutulduğu suikastler gündeme geldi. Çok satan bir İtalyan gazetesinin önde gelen köşe yazarlarından birinin çizdiği tabloya, tam da egemen ideolojiyi karakterize ettiği için, daha yakından bakmaya değer. Barbara Spinelli'ye göre, kökleri yüzyıllardır ve muhtemelen her iki tarafça da açıkça tanımlanmış evrensel bir çatışmayla karşı karşıyaydık: bir tarafta "Yahudiler ve Hristiyan uygarlığı" ya da "Yahudi ve Batı ruhu", öte tarafta ise "Batı karşıtı, Avrupa karşıtı ve Yahudi-Hristiyan karşıtı" teröristler. Bu "Batı karşıtı nefret" İsrail'den sonra şimdi de Avrupa'ya yöneliyordu: "Fransa, bugün Avrupa'nın İsrail'i"ydi; utanmadan "ayrı bir İslam milleti"ni savunan Farrakhan da temelde "İslami fanatizm"in mensubuydu.[75] Öteki'ni anlama ve genel ölçüt ve normları farklı kültürlere de uygulama çabası o kadar eksikti ki, Stampa'nın köşe yazarı çok temel bir meseleyi göz önüne bile alma-

75 Spinelli, 1995a.

mıştı: Bir yandan bir tür siyahi İsrail'i savunan Afro-Amerikalı aktivistler şeytanlaştırılırken, diğer yandan İsrail kayıtsız şartsız nasıl övülebilirdi; bu ikisi nasıl yan yana gelebilirdi? Bir İslam milleti, özerk bir ulus devlet kurma iddiası gerçekçi olmaması nedeniyle eleştirilebilir (ve eleştirilmelidir); fakat bunu yaparken bu talebin nedenlerini de sorgulamak gerekir. 19. yüzyıl sonunda Yahudi cemaatlerindeki ayrılıkçı eğilimler ile Afro-Amerikan cemaatlerindekiler arasında karşılaştırmalı bir analiz yapmak yerine; Spinelli ilkini uygarlıkla, ikincisini ise barbarlıkla özdeşleştirir.

Bu nedenle Spinelli, fanatizmi ve köktendinciliği hep tekil düşünür. Yahudi köktendinciliğinin kurbanı Filistinliler hakkında tek bir sözü yoktur. Tabii Filistin'de yerleşimcileri, Baruch Goldstein'ı, Araplara dönük katliamların mimarlarını kahramanlaştıranlardan geçilmez. Fransa'nın hak ettiğini Filistin hak etmiyor mu? İşin aslı, 17 Ekim 1995 tarihli Paris suikasti, korkunç bir yıldönümüne denk geliyordu. 34 yıl önce Fransa başkentinde Araplara ve Mağriplilere karşı bir tür "Bartholomeus gecesi"[76] yaşanmıştı: "Onlarca ceset Sen nehrine atıldı [...] Ödleklerin büyük bulvarlarda saatler boyu insan avına çıkma-

76 Yazar, 24 Ağustos 1572 gecesi, Paris'te Aziz Bartholomeus bayramı esnasında, dinde reform yanlısı Kalvincilerin Katolikler tarafından toplu olarak katledildiği olaya gönderme yapıyor -*çev.*

sına ve katliam yapmasına izin veren, 'beyaz şehrin' kayıtsızlığının orta yerinde dövüldüler, vuruldular, boğuldular."[77] "Bu oyunu keyifle izleyen ve korkunç sahnelerine alkışlarla eşlik eden Parisliler vardı."[78] Daha sonraki bir makalesinde 60'lı yıllardan bu yana "Fransa-Cezayir ilişkilerini" anlatan Stampa'nın köşe yazarı[79], Cezayir'deki Fransız işgal birliklerinin masumiyetine gölge düşürebilecek bu veya benzeri "sahnelere" değinmeye zahmet etmez.

Sonuç olarak, dünün Cezayirlileri bugünün Cezayirlilerini hatırlatır: Sömürgeci baskıların dehşetinden bugünkü iç savaşın dehşetine. Bu örnekte de aynı soruyu sormak gerekir: Barbarlığı sadece İslamcı köktendinciler cephesinde mi aramak gerekir? Pek çok aksi kanıt arasından, barbarlıkla uygarlık arasındaki çizgiyi tek taraflı bir şekilde çizen Spinelli'nin gazetesinde yayınlanma fırsatını bulmuş olanı seçelim:

> Cezayir'deki kan banyosunun derin sessizliğinde Af Örgütü'nün derlemiş olduğu öykülerin yapraklarını birer birer çevirelim. Örneğin, Allah'ın acımasız oğulları tarafından hırpalanan 22 yaşındaki bir genç kızın sesi. Kıza gider ve babasına Kuran'ın nikahta okunan ilk suresini okurlar. Kızı, mücahitlerin zorlu mücadelesini daha keyifli kılmak için "geçici gelin" olarak

77 Benedetto, 1995.

78 Munzi, 1995.

79 Spinelli, 1995b.

seçmişlerdir. Baba onları reddeder. Kızı yanlarında götürür ve ırzına geçerler. Kız eve geri döndüğü esnada terörle mücadele birlikleri de eve varmıştır; "terörist" sempatizanı oldukları gerekçesiyle evi havaya uçururlar.

Bir başka isimsiz annenin öyküsü başladığında, her akşamkine benzer bir akşamdır. Terörle mücadele birliklerindeki gibi sivil giyimli, yüzü kar maskeli ve silahlı adamlar kapıyı çalar. Evdeki dört erkek çocuğu sokağa sürükler, yere yatırır ve kafalarına sıktıkları birer kurşunla öldürürler. Baba haykırmaya başlayınca onu da vururlar. Orayı terk etmeden önce tek bir söz söylerler: "Göze göz." Polis, önceden hazırlanmış bir ifadeyi imzalaması için anneyi zorlar: İfadede, oğullarının teröristler tarafından vurulduğu yazıyordur.[80]

Cezayir'de, kökleri 1992'deki İslam karşıtı devlet darbesine uzanan mevcut trajedinin karmaşık karakteri, Cezayir halkının mutlak çoğunluğunu pek çok açıdan Batı kültüründen etkilenmiş Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (FLN) desteklemekten köktendincileri desteklemeye götüren çelişkili diyalektik... Afro-Amerikalıları Martin Luther King'in ırksal entegrasyon rüyasından Malcolm X'in devrimci projesine ve oradan da İslam Milleti ayrımcılığına sürükleyen art arda hayal kırıklıkları... Sadece İslami köktendinciliğin artan cazibesine değil, aynı zaman-

80 Quirico, 1996.

da Yahudi köktendinciliğinin artan baskılarına da zemin hazırlayan, Filistin halkının hayal kırıklığı ve kafa karışıklığı... Tüm bunlar, yüzyıllarca hatta bin yıllarca sürecek denilen bir uygarlıklar ve dinler çatışmasına alan açmak için dayatıldı ve zincirlerinden boşaltıldı.

İslama karşı haçlı seferi boyunca Maniheizmle birlikte başka köktendinci unsurlar da boy gösterdi. En bariz olanı, "Yahudi ve Batı ruhuna" düzülen övgüler. Bu ruh bir ırka işaret etmese de, tarihselliği olan bir kültüre de işaret etmez. Teolojik arka planı nedeniyle ruh kategorisi, sonsuzluk ima eden bir gerçekliğe gönderme yapar. Bu nedenle, Üçüncü İmparatorluğun teorisyeni Rosenberg, Alman-Batı ruhunu değerlendirirken ruhun "içeriden bakılan ırk" ve ırkın da "ruhun dış görüntüsü" olduğunu iddia eder. Spengler'den Üçüncü İmparatorluğa kadar kamuoyu, "Batı ruhu" ile birlikte aynı zamanda "Batı insanı"nı[81] da yüceltirken, teolojinin mıntıkasından -tarihin etrafından dolanarak- antropolojinin mıntıkasına geçer. "Batı insanı"nın yüceltilmesi, daha sonraları Hayek'te önemli bir rol oynayacaktır.[82] Burada maksat, kendi içinde son derece farklı pozisyonları birbirine eşitlemek değil. Fakat yine de az ya da çok kalıplaşmış şu ortak eğilim üzeri-

81 Losurdo, 1995, s. 75 (Rosenberg için), s. 58 ve s. 100-104.

82 Hayek, 1960, s. 5 ve s. 19.

ne düşünmek gerekir: çatışmayı tarihsel (ve sosyopolitik) boyutlarıyla değil, daha ziyade –sonsuzluğu olmasa da– sürekliliği vurgulayan kategorilerle sunmak.

Burada irdelenen tartışmaların bir başka özelliği daha bizi köktendinciliğe götürür: aralarında hiçbir "düşünce sirkülasyonu" yokmuşçasına, mutlak olarak birbirini dışlayan ve basmakalıp kültürel gelenekler varsayma eğilimi. Bu noktayı daha iyi açıklamak için tekrar Birinci Dünya Savaşı'na geri dönmemiz gerekiyor. Savaşın ayak seslerinin duyulduğu kritik dönemde Gentile, Almanya'daki savaş ideologlarının "Alman sadakatini", "Alman iradesini", "Alman törelerini" yücelten "sahte kavramlar"ıyla dalga geçer. Karşı cephenin ideologları da benzer bir yol izliyordur. İki taraf da "tüm erdemleri ve en üstün beşeri yetileri" tek bir ulusa ya da kültürel geleneğe zimmetlemek istiyordu. Bu erdemlerden biri vardı ki, İtilaf devletleri sadece kendilerine yakıştırıyordu: bireye saygı. Böylece savaş, iki zihniyetin çatışmasına indirgendi: "bir yanda Romalı ve Anglosakson (çoğulcu) zihniyet, diğer yanda Alman (tekçi ve panteist) zihniyet." Gentile bu yaklaşımı sorgular ve şuna dikkat çeker: Leibniz, Herbart ve Lozte gibi Almanlar acaba monist midir? Ve karşı cephede "tüm Roma felsefesi [...] çoğulcu mudur? Descartes ve Malebranche çoğulcu mudur? Bruno çoğulcu mu-

dur?" Ve "Goethe'nin panteizminin, Alman olmayan Spinoza'ya ve bizim Bruno'ya uzanan egzotik köklerini kim inkâr edebilir?"[83]

O dönem gerçek bir Hegel öğrencisi olan İtalyan filozof böylece, o yılların ideolojik atmosferinde köktendinci olarak tanımlayabileceğimiz iki eğilimi açığa çıkarıyordu: ahlak ve kültürün millileştirilmesi; "zihniyet" kategorisinin işaret ettiği gibi, doğallaştırılan iki kültürel geleneğin basmakalıp bir şekilde karşı karşıya koyulması. Bu eğilimlere karşı polemiğinde Gentile, tarihe ve Spaventa'nın "Avrupa düşüncesinin sirkülasyonu" tezine gönderme yapar.

Bu noktada iki soru sorulabilir: "sahte kavramlara" sıfat olarak Alman, Fransız, Romalı ya da Cermen yerine Avrupa ya da Batı eklendiğinde, bunlar sahte olmaktan çıkar mı? Ve "Alman tekçiliğine karşı Roma ve Anglosakson çoğulculuğu" yerine, "Doğu tekçiliğine (tümcülük) karşı Batı çoğulculuğu (bireycilik)" karşıtlığı koyulduğunda, bu yaklaşım basmakalıp olmaktan çıkar mı? Vaktiyle nasıl Almanya Batılı düşmanları üzerinden tarif ediliyorsa, bugün de Doğu, artık Almanya'nın da bir parçası olduğu Batı'ya göre tanımlanıyor.

Eğer bireycilikten her bir bireyi cinsiyet ve ırkından bağımsız olarak devredilemez haklara sahip ka-

83 Losurdo, 1997a, 5. Bölüm.

bul etmeyi anlıyorsak, bunu sadece Batı tarihinin bir sonucu olarak göremeyiz. Batının en önemli filozoflarından bazıları (örneğin Locke, Grotius vs.) canla başla sömürgelerdeki köleliği haklı göstermeye çalışmıştır ve Batı bireyciliğinin alameti farikası sayılan iki ülkenin bu gelenekteki sicili herkesçe bilinmektedir: Şanlı Devrim'in meyvesi liberal İngiltere'nin uluslararası politikada aldığı ilk önlemlerden biri, İspanyollardan asiento,[84] köle ticareti tekeli, kapmak olmuştur. Bugün Batı'nın karakteristik özelliği olarak görülen, insan haklarının herkesi kapsayacak şekilde genelleştirilmesi, Batı'nın sınır boylarına yerleşmiş ama onun ilerici kültürünü içselleştirmiş olan kişilerce gündeme getirildi. Birkaç büyük tarihsel çatışmayı düşünelim. Kim bireyciliği daha iyi ifade eder: Başta İnsan Hakları Beyannamesi'ne dayanarak köleliğin ilgasını savunan ("İster kızıl, ister siyah, ister beyaz doğmuş olsun; hiçbir insan, denginin malı olamaz") siyahi Jakoben Toussaint Louverture mü, yoksa *Times*'ın sözleriyle "Avrupa sömürgecilik sistemine [...] bütünüyle aykırı" bu talepten dehşete kapılan liberal (Fransız, İngiliz ve Amerikalı) çevreler mi? Kim bireyciliği daha iyi ifade

84 *Asiento*, kölelik tarihinde İspanyol hükümetinin diğer ülkelere tanıdığı, İspanyol sömürgelerine köle satma izni veren sözleşmeler için kullanılır. 1713 Utrecht Anlaşması'nın ardından Büyük Britanya'ya Amerika'daki İspanya sömürgelerine Afrikalı köle satışı hakkı veren bir *asiento* imzalanmıştır.

eder: sözüm ona "daha toy ırkların mutlak itaatini" vaaz eden, Fransa ve İngiltere'deki Mill yandaşları mı, yoksa "sömürgelerdeki köleleri" zincirlerinden kurtulmaya çağıran Lenin mi?[85]

Düşüncenin sirkülasyonu tezi, dünya ölçeğinde düşünülmelidir ve sadece olumlu değil, olumsuz unsurlarıyla da birlikte. İslam bir cihat (dolayısıyla da fanatizm ve hoşgörüsüzlük) dini olarak görülüyor; oysa Muhammed cihat motifini Eski Ahit'ten devralır. Kutsal savaş ve Haçlı motifleri Batı'ya yabancı olmak bir yana, 20. yüzyılda dahi Wilson'dan Reagan'a ABD siyasetinde belirleyici bir rol oynamıştır.

85 Losurdo, 1997b.

9

İslam'a Karşı "Yahudi-Hristiyan-Yunan-Batı" Geleneği mi?

Diğer kültür ve kimliklerle Maniheist bir karşıtlık içine yerleştirilen, devamında ideolojik olarak konsolide edilen ve bağımsızlaşan Batı kimliği, sonunda uzak ve mitsel bir geçmişe uzanan bir tarihsel sürekliliğin ucuna eklenir. Şimdi dönüp "Yahudi ve Batı ruhu" kategorisine tekrar bakalım. Kategorinin rahatsız edici özünü göz ardı etsek bile, yan yana koyulan iki sıfatın fazlasıyla karmaşık ve çelişkili tarihsel süreçleri tek bir bünyeye sıkıştırdığı gerçeği ortada durur. Öncelikle, devasa bir olguyu gözden kaçırıverir: Hitler ve Nazizm, Yahudilere karşı soykırımda coşumcu bir Batı *pathos*'u kullanır. Yakındoğu kökenli Yahudiler, Doğulu olarak damgalanır ve geçmişi çok eskilere uzanan antisemitizm geleneği tarafından şüphe ve sorgulamaların nesnesi haline getirilir. Bu geleneğe yakından bakmak, Yahudi-Hristiyan uygar-

lığı kategorisini tartışmalı hale getirir; zira bu kategori, yüzyıllarca süren Yahudi avının ve iki kültür arası sert çatışmaların yok sayılması üzerine inşa edilmiştir. Oysa biz biliyoruz ki bu çatışma gettoların ortadan kaldırılmasıyla bile son bulmamıştır. Bunun izlerini günümüzde de görmek mümkündür; en azından Yahudi köktendinciliğinin (yine Yahudi) eleştirmenlerinden birine göre. Bu kişinin anlattığına göre, 23 Mart 1980'de "Kudüs'te dört İncil'in yüzlerce kopyası göstere göstere ateşe verildi"; üstelik de "İsrail Diyanet İşleri Bakanlığı'nın finanse ettiği dini örgütlerden biri olan" ve Yeni Ahit'in tüm kopyalarının yakılması şeklindeki Talmud emrini literal olarak yorumlayan Yad Leakhim'in çağrısıyla.[86] Öte yandan Yahudi/Batı dünyası-İslam karşıtlığı formülü şunu göz ardı eder: Hristiyan Batı'da anti-semitist kovuşturmaların yapıldığı yüzyıllar boyunca İslam dünyasındaki ve Yakındoğu'daki Yahudilerin durumu, Arapça Yahudi kültürünün teyit ettiği üzere, çok daha iyiydi.

Hatta Hristiyan-Batı geleneği kavramı bile sorunludur –ve sadece Hristiyanlığın coğrafi kaynakları itibariyle de değil. Nietzsche'ye göre, insanlar arasındaki farklılıkları belirsizleştiren ya da toptan yok eden uzak ve kadiri mutlak tanrı kültüyle bizzat tektanrıcılığın kendisinde bir tür Doğululuk vardır.

86 Abraham, 1993, s. 264.

Batı'nın kendi üstünlüğünün ve misyonunun temeli kabul ettiği eşitlik fikrinin kökleri, tüm insanlığın tek bir mutlak efendi altında evrensel birliğini savunan bir Doğu dinine uzanır. Yahudiliğin ve Hristiyanlığın Yunan ve Roma dünyasında yayılması; çoktanrıcılığa ve onun ürünü olan, insanların eşitsizliğini ve barbarların köleliğini normalleştiren, doğallaştıran dünyaya karşı Hristiyanlığın zaferi... Tüm bunlar, Nietzsche'ye göre Doğu'nun Batı karşısındaki zaferidir. *Zamana Aykırı Bakışlar* (IV, 4) Hristiyanlığı küçümseyici bir ifadeyle "Doğu antikitesinin basit bir unsuru" olarak tanımlar. Her günahta ve kendisinin koyduğu kanunların en ufak bir ihlalinde ağır bir ihanet suçu gören Yahudi-Hristiyan tanrısı "fazlasıyla Doğuludur" (*Şen Bilim*, 141. ve 135. aforizmalar). Doğrusal bir zaman anlayışı ile antik dönemde köleler, hizmetliler ve her türden zavallı arasında kendine zemin bulan ve sonraları devrimci geleneği etkileyen az ya da çok mesiyanik bir Novus (yeni düzen -*çev.*) beklentisi de Doğu'ya işaret ediyordu. Nietzsche'nin bu doğrultudaki görüşlerini, ünlü bir aforizmadan alıntıyla, şu şekilde özetlemek mümkün: *Judaea capta Romam cepit.*[87] Roma tarafından kültürel düzleme taşınan bu çöküş; pagan, çoktanrıcı ve aristokrat Batı'nın çöküşüydü.

87 Zaptedilen Judea, Roma'yı ele geçirdi -*çev.*

Nietzsche, Yahudi-Hristiyan yükselişini Batı'da Yunan-Roma yükselişinin karşısına koymuştur. Bu iki soykütük ya da bu iki soykütüksel mit bugün birleştirilir ve hatta büyük bir karartmayla Hristiyanlık ile antikite arasındaki yüzlerce yıllık çatışma yok sayılır. Bu olgunun uzun bir tarihi vardır. 17. ve 18. yüzyıl Avrupası, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşı barbar Doğu despotizmine karşı bir savaş olarak yorumlar ve bunu antik Yunan ile Persler (ve Roma ile barbarlar) arasındaki çatışmaya benzetir. Yunanistan ve Roma'daki kölelik sistemi, o esnada İspanyol ve İngilizlerin tekelinde olan köle ticareti tamamen yok sayılır ve unutulur; böylece Avrupa ve Batı, özgürlüğün yegâne adası olarak hükmedebilecektir. Sakil Doğu despotizmine karşı savaşmak için hem Yunan-Roma dünyasının hem de *res pubblica christiana*'nın mirasını devralmıştır; ki bu miras Yunan-Pers savaşından Avrupalı Hristiyanların İslama karşı savaşına kadar uzanır. Batı kimliğinin ya da sözüm ona "Yahudi-Hristiyan-Yunan-Batı" geleneğinin/ruhunun inşası, tüm diğer köktendinci mitoslarla aynı kalıpları kullanır.

Bu soykütüksel mitos, farklı ve çelişkili konfigürasyonlarıyla tarihsel olarak sorunlu görünse de, Batı'nın özbilincini anlamak için son derece önemlidir. Tonybee, 20. yüzyıl başlarındaki Amerikan kök-

tendinciliğini şu sözlerle anlatıyor: "Anadili İngilizce olan Protestanlar arasında, kendini 'seçilmiş halk' olarak gören birtakım 'köktendinciler' vardı. Üstelik bunlar kendilerini birebir Eski Ahit'te geçen 'seçilmiş halk' olarak görüyorlardı. Bu 'İngiliz İsraili' kendinden emin bir şekilde kökenini 10 Kayıp Kabile'ye kadar dayandırıyordu."[88] Ama Batı da kendine aynı bu şekilde yaklaşmıyor mu? Amerika'nın keşfi/işgalinden bu yana tüm sömürgeci yayılma dönemi boyunca Batı ve özellikle de Püritenler kendilerini Eski Ahit'in seçilmiş halkıyla özdeşleştirmiş; Kızılderililere (ve diğer sömürge halklarına) ise, Tanrı'nın nurunun ve gerçek uygarlığın taşıyıcısı olan seçilmiş halka yer açmak için soykırıma uğraması gerektiği düşünülen Filistinlilere yapılan muameleyi yapmıştır. Tonybee'nin "Batı ırkı duygusu"[89] olarak adlandırdığı şeyin kaynağı budur. Günümüzde bu ifade en azından yumuşatılmıştır. Yüceltilen şey artık "ırk" değil –farklı ve karşıt değer yargılarıyla da olsa, daha önce İslami köktendinciliğin önde gelen teorisyenlerinden birinde karşılaştığımız kavramla– "ruh" ve "Batı insanı"dır. Daha net ifade edecek olursak, Batı'nın köktendinciliğinden de bahsetmek zorundayız. Bu eğilim ya da tehlike hakkındaki uyarının,

88 Tonybee, 1934-1954, s. 215.

89 Tonybee, 1934-1954, s. 211 vd. ve 1. dipnot.

uygarlıkların evrensel gelişiminin genel bir tablosunu sunmayı hedefleyen ve dolayısıyla köktendinciliğin yanlış bilincine karşı bağışıklığı olan bir tarihçeden gelmesi önemlidir.

10

Somut Köktendinciliğin Somut Tahlili

Daha önce değindiğimiz, Amerikan Protestan köktendinciliğiyle İran Şii köktendinciliğini karşılaştıran Alman araştırmacı, köktendinciliği "evrensel geçerlilik iddiaları olan dinsel yerelcilik"[90] olarak tanımlar. Bu tanım Batı köktendinciliğini de tam anlamıyla kapsıyor olmakla birlikte, iki hata ya da eksiklik içerir. Söz konusu olgunun sadece dinsel bir biçim alması ya da evrenselci iddialar taşıması şart değildir. Bu tür iddialar Boksör ayaklanmasında ve Napolyon savaşları sürecinde gelişen Alman-sever harekette bulunmazken; sadece İslami de değil, Protestan köktendinciliğinde ve "Hristiyan-Batı" ya da "Yahudi-Batı" köktendinciliklerinde fazlasıyla mevcuttur. Kuzey Ligi, bir istisna olarak önümüzde duruyor. Burada evrenselci iddialar taşıyan bir köktendinciliğe eklemlenmiş bir tür alt-köktendincilik söz konusudur: Kuzey

90 Riesebrodt, 1990, s. 222.

Ligi "uygarlığın yegâne mekânı olarak Batı" *pathos*'unu kendiyle özdeşleştirirken; bu kutsal mekâna mitsel bir Keltik ve Padanya kimliği ekler ve buna dayanarak kuzeyin ve batının gerçek uygarlığının uzağına düşen güneyli barbarlardan ayrılmayı talep eder.

Köktendinciliğin karmaşık ve çok boyutlu görünümlerini gözden kaybetmemek gerekir. Bunun anlamı, tüm köktendinciliklerin birbiriyle aynı olmadığı, farklı tarihsel ve siyasi koşullarda farklı biçimler aldığıdır. Bu köktendinciliklerin ne ölçüde doğallaştırılan kültürler arası bir çatışma tarif ettikleri üzerine düşünülmelidir. Doğallaştırıcı açıklama tepe noktasına vardığında, köktendincilik gerçek bir ırkçılığa ve kültürel arınma da etnik arınmaya dönüşür ya da dönüşebilir. Köktendinci hareketlerin tarihsel ve siyasi işlevleri, kendini ilişkilendirdiği ya da geri dönmek istediği kutsal metne ya da evrene göre de değişir. Hatta tek ve aynı dinsel ve kültürel gelenek içinde bile dikkat çekici farklılıklar görülebilir. Peygamberler Yahudiliğinden ve Babil sürgünü sonrası Yahudilikten veya Tevrat'ın ilk beş kitabından ve hatta Filistinlilerin soykırımını meşrulaştıranlardan bahsedebiliriz. Yahudi köktendinciliği içinde, Yahudiler ile kafirler arası niteliksel bir farklılık olduğunu savunan[91] ve özellikle de Filistin halkını kişiliksizleştirmeye

91 Abraham, 1993, s. 266 vd.; Kepel, 1991, s. 213 ves. 230.

meyleden kesimler vardır. Tam da bu nedenle İsrailli yazar Leibovitz onları "Yahudi-Nazi hareketinin" taraftarları olarak damgalar.[92] Fakat kendini ifşa eden bu ırkçılıkla birlikte, gerçek anlamda köktendincilik alanının dışına çıkarlar.

Bugün ne zaman köktendincilikten bahsedilse, maalesef her zaman ve ilk elden İslam ya da ulusal bağımsızlıkları ve yüzyıllardır bastırılan kimlikleri için -kimi zaman barbarca yöntemlerle de olsa- mücadele eden hareketler akla geliyor. Bu hareketleri tarihsel ve siyasal olarak nasıl değerlendirmek gerekir? Bir kez daha Almanya ve İspanya'da ortaya çıkan Napolyon karşıtı mücadelelere dönelim. Hegel her tür Frankofobiyi ve Alman-severliği (ve buna bağlı her tür köktendinci eğilimi) keskin bir dille eleştirse de, son tahlilde Fransa karşıtı ayaklanmanın kaçınılmaz ve ilerici bir karakter taşıdığını kabullenir. Marx, Napolyon döneminde "Fransa'ya karşı yürütülen tüm bağımsızlık savaşlarının [...] gericilikle yan yana düşen ortak bir yeniden doğuş damgası taşıdığına" dikkat çeker. Bu hareketler ulusal bağımsızlıklarını Aydınlanma'nın ve devrimin ülkesine karşı mücadele içinde geri kazanmak zorunda kaldılar. Bu nedenle de, kaçınılmaz olarak, Fransa kaynaklı Aydınlanmacı ve devrimci kültürü bir kimliksizleşme ve asimilasyon aracı, ya-

92 Spataro, 1996, s. 22 vd.

yılmacı bir siyasetin ve ulusal baskının hizmetinde bir enstrüman olarak görmeye, yani işgalcilere karşı mücadeleyi Aydınlanma ve Fransız devrimine karşı mücadeleyle özdeşleştirmeye sürüklendiler.

Bu anlamda yeniden doğuş (yabancı işgalinden kurtulma sürecinin gerçekliği) gericilikle (bu sürece eşlik eden ve ileriki içe kapanmaların ve gerilemelerin habercisi olan karanlık ideolojiyle) eş tutuldu. Engels daha da ileri gitti ve Alman halkının Napolyon karşıtı savaşını burjuva demokratik devrimin başlangıcı olarak gördü. Lenin ise ilginç bir şekilde, Brest-Litovsk barışı döneminde genç Sovyet Rusya'nın Hohenzollern hanedanı önderliğindeki Alman emperyalizmine karşı mücadelesini, vaktiyle yine Hohenzollern yönetimindeki Prusya'nın Napolyon işgaline karşı mücadelesiyle karşılaştırdı. Burada Napolyon "aynı Hohenzollernler gibi bir eşkıya" olarak betimlendi.[93]

Hegel, Marx, Engels, Lenin... Hepsi Napolyon karşıtı savaşı sürükleyen köktendinci ideolojiyi kararlılıkla yargılar; fakat bu onlar için, bir ulusal kurtuluş iddiasını dile getiren hareketleri göz ardı etme nedeni olamaz. Tarihsel somutluğa ilişkin bu sağlıklı yaklaşım, her ne kadar ideolojik platformda gerici olsalar da İrlanda ve Polonya'daki ulusal hareketlere dönük destekle bir kez daha teyit ediliyordu. Bu iki ülkede

93 Losurdo, 1983, s. 189-192.

de Katolik göndermeler (19. yüzyılın en azından ilk yarısındaki Restorasyon ideolojisi) ve tipik bir köktendinci dizge olan ulusal ve dinsel bilincin dolayımsız özdeşliği belirleyiciydi.

Bugün İslami köktendinciliğe ve benzeri hareketlere aynı şekilde mi yaklaşmalıyız? Batı'da yüzeysel bir şekilde yabancı düşmanlığının bir ifadesi olarak algılanan Sepoy, Mehdi ve Boksör ayaklanmaları, patlak verdikleri ülkelerde şöyle ya da böyle ulusal devrimler ya da ulusal bir devrimin ilk, belli belirsiz emareleri olarak görülüyordu. Bu bağlamda, Mao'nun emperyalizme karşı "haklı savaşlar" arasına soktuğu Boksör ayaklanması hakkındaki olumlu yargısına değinmek mümkün.[94] Benzer şekilde Lenin de bu ayaklanmayı Batılı "haçlıların" şablonlarıyla, salt "çılgın Çinlilerin" bir deliliği, "sarı ırkın beyaz ırka düşmanlığının" ya da "Çinlilerin Avrupa kültür ve uygarlığına dönük öfkesinin" bir ifadesi olarak yorumlamayı reddediyordu.[95]

Rus devrimine de Batı karşıtı köktenciliğin sözcüsü olarak mı bakmalıyız? Hegel ve Marx okuru olan Lenin'in gerçekte Slav-severlikle hiçbir ilgisi yoktu. "Materyalist Batı'nın çürümüş olduğunu", buna karşın "güneşin ancak mitsel, dinsel Doğu'dan yükselece-

94 Mao Tsetung, 1969, s. 182.

95 Lenin, 1960, s. 372.

ğini" savunanlarla polemiğe giriyor ve dalga geçiyordu. Kapitalist metropollerde üretilen yağma, saldırı ve soykırım siyasetlerinin keskin eleştirisi, hiçbir şekilde, kapitalist Batı modernliğinin henüz değmediği dünyanın romantize edilmesi anlamına gelmiyordu. Avrupa kültürel geleneğini toptan yok saymaktan çok farklı bir yol izleyen Lenin, sömürgeciliği ve emperyalizmi, sömürge topraklarına da sızan ve "özgürlükçü düşüncelerin" etkisiyle ezenlere karşı direnişi başlatan "Avrupa ruhu" ve "Avrupa kültürü" adına da yargılıyordu. Bu yaklaşımda, durağan kimliklerin hiçbir "düşünce sirkülasyonu" olmaksızın basmakalıp bir şekilde karşı karşıya koyulmasına yer yoktu. İktidarın ele geçirilmesinden sonra bile Lenin bir yandan Batılı devrimcilere Ekim'in öğretisini yayma ve onu yaratıcı bir biçimde içselleştirme çağrısında bulunurken, Rus devrimcileri ve halkından da siyasal düzlemde "Batı Avrupa'nın en iyi modellerini" Rusya'ya uygulamak suretiyle dönüştürerek aşmalarını istiyordu.[96]

Köktendinciliğin her biçimini sertçe eleştirmek, onun kimi örneklerde –çarpıtılmış da olsa– dışavurduğu meşru talepleri göz ardı etmek anlamına gelmez. Ya da somut köktendinciliğin somut tahlilinden önsel olarak kaçınmak anlamına da gelmez. İslama karşı Haçlı seferinin önderleri, somut köktendinciliğin

96 Losurdo, 1997c, s. 69-74.

somut tahlilinden bir an olsun kaçınmıyor. En azından şunu belirtmek gerekir ki; ABD Afganistan'da Taliban'ın, yani tümüyle obskürantist ama ABD ve Batı hegemonyasını kabul etmeye eğilimli bir hareketin yükselişini sempatiyle izlemişti.

Şimdi de Arap dünyasının son on yıllarına bir bakalım. Bu coğrafyada Batı sömürgeciliği süreci Birinci Dünya Savaşı ertesinde, yani tüm dünyada Ekim Devrimi'nin tetiklediği bağımsızlık süreçlerinin gelişimiyle aynı yıllarda başladı. Bu talihsiz zamanlama, hiç kuşkusuz Arapların ulusal aşağılanma duygusunu daha da pekiştirdi –özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrası Arap coğrafyasının tam ortasında, hızla bölgesel egemenliği ele geçiren, kendini Batı'nın bir parçası olarak gören ve dünyanın hegemonik gücüyle yakın bir ittifak içinde olan yeni bir ülkenin kuruluşuna tanık oldukları düşünülürse. Buna verilen köktendinci yanıt çarpık, karanlık ve hatta barbarca görünse de, ilk bakışta göze görünebileceğinden çok daha az akıl dışıdır. Henüz 19. yüzyılın sonlarında, 12 Eylül 1881'de, *Times* Mısır'daki (ve Yakındoğu'daki) durumu şu sözlerle özetliyordu: "Mısırlıların şu anda sahip olduğu tek yerel kurumun ordu olduğunu hatırlamamız gerekiyor. Diğer her şeye Fransa ve İngiltere'nin temsilcileri tarafından el koyuldu, kontrol edildi ve

dönüştürüldü."[97] İngiliz gazetesi orduya dini eklemeyi unuttu; din, Mehdi ile birlikte güçlü bir ulusal kurtuluş hareketinin fitili oldu. Yakın ve Ortadoğu'nun İkinci Dünya Savaşı ertesi tarihi, Batılı güçlerin hegemonyasına karşı mücadelede, bir yanda (kimi zaman Sovyetler Birliği'nden ve Marksizmden de etkilenen) orduya, öte yanda ise dine seslenme eğilimleri arasında salınır.

İslami köktendinciliğe verilecek yanıt, elbette sözüm ona "Yahudi-Hristiyan-Batı ruhu" adına göreve çağrılan bir Haçlı seferi olamaz. Bu tür bir Haçlı seferi, onu sadece daha fazla kışkırtacak ve bütünüyle meşrulaştıracaktır. Bundan ziyade, Batı eleştirisini, onun kazanımlarının sahiplenilmesiyle birleştirecek bir pozisyonu yeniden inşa etmek gerekir. Günümüzde Batı'nın hegemonik ve emperyal siyasetlerine karşı direniş hareketlerinin bir dinler ya da medeniyetler çatışmasına dönüşme eğiliminin altında, bu tür bir pozisyonun zayıflaması ya da yok olması yatıyor. Batı'nın bir yandan eleştirilirken öte yandan kazanımlarının sahiplenilmesi arasındaki denge bir kez bozulduğunda, geriye sadece İslamın cihadına karşı Batı'nın Haçlı seferi kalır.

97 Mansfield, 1993, s. 102.

Sonsöz

İntihar eylemleri, kutsal savaş ve köktendincilik

1. İlk kez 1997 yılı başlarında İtalyanca yayınlanan bu metin, "köktendincilik" kavramının sadece ve her daim Batı düşmanları ve özellikle de İslam kastedilerek, dogmatik ve banal bir politik içerikle kullanılmaması gerekliliğini vurguluyor. Metnin yayınlanmasından iki yıl sonra Yugoslavya savaşı patlak verdi. Bu savaşın nasıl meşrulaştırıldığını ve hatta övüldüğünü izlemek ilginçti. Hiçbir şekilde saldırı tehdidinde bulunmayan egemen bir devletin bombalanmasının uluslararası hukuka, BM ve hatta NATO sözleşmelerine aykırı olduğu konusunda herkes hemfikir. Ama tüm bunlar, sözüm ona insan haklarına ve yüce ahlak kurallarına saygı icabı, ikincil bir meseleydi. Burada Belgrad'a isnat edilen suçların birer bahane olmasını tamamen bir kenara bırakıyoruz. Daha ilginç olanı,

Batı'nın kullandığı savaş ideolojisinin mantıksal yapısı: Bu ideoloji, pozitif hukukun kurallarıyla kutsal ve dokunulmaz ahlak kuralları arasında açık bir ayrım yapıyor; bu ikisinin çatıştığı durumlarda ise insanların ürettiği pozitif kanunlar önemsiz görülüyor. Kutsalın dünyevi karşısındaki bu zaferi, ABD başkanının açıklamalarında büyük bir keyifle dile getiriliyor: *God bless America!* Tanrı Amerika'yı korusun! Burada, hep bir ağızdan İslami köktendinciliğe atfedilen bir ideoloji ve yaklaşım görüyoruz: Tek fark, burada kimin şeytan olduğuna, kimin dünyevi yargı alanını aşan kuralları ihlal ettiğine karar verenin Tahran'ın ayetullahı yerine Washington'ın ayetullahı olması! Şu anda tekerrür eden trajik olaylar çok daha öğretici. Bush ve Bin Ladin en azından bir noktada birbirleriyle tamamen örtüşüyorlar: İyi'nin Kötü'ye karşı savaşı söz konusu ve Tanrı –tanımı gereği– İyi'den yana olmaktan başka bir şey yapamaz! Bu kutsal bir savaş! Elinizdeki metin, bunun Batı siyasi geleneğinde ne kadar canlı bir motif olduğuna zaten işaret ediyor. Ama yeni gelişmeler nedeniyle buna birkaç cümle daha eklemek mümkün olabilir. Burada söz konusu olan sadece bir Haçlı seferi değil. Modern tarihe geri dönelim ve Bacon ile başlayalım. Henüz bir liberal olmayan, ama kendine has

"İngiliz (ya da Anglikan) özgürlüğünden" gurur duyan Bacon, 17. yüzyıl İngiltere'sinde kafirlere ve vahşilere karşı verilen kutsal savaşa (Latincesiyle *sacrum bellum*) ithafen bir *Diyalog* kaleme alır. Buna göre, kafirlere ve vahşilere birer vahşi hayvan gibi yaklaşılabilir ve dolayısıyla da katledilmeleri vaciptir. Seçilmiş halk tarafından yürütülecek bir kutsal savaş motifi, Batı'nın sömürgecilik tarihi boyunca belirleyici bir rol oynamıştır. Sözü bir büyük İngiliz tarihçiye, Arnold Tonybee'ye bırakalım:

> Avrupa ırkının, Avrupalı-olmayan denizaşırı halklar arasına yerleşmiş olan "İncil'deki İsa'sı", kaçınılmaz olarak İsrail ile özdeşleşir. İsrail, vaat edilmiş toprakları ele geçirerek, Yehova'nın isteğine kulak vermiş ve Efendi'nin eserini tamamlamış olur. Öte yandan aynı İsa, yoluna çıkan Avrupalı-olmayanları, Efendi'nin yok edilsin ya da tahakküm altına alınsınlar diye seçilmiş halkın insafına bıraktığı Filistinlilerle özdeşleştirir. Yeni Dünya'nın İngilizce konuşan Protestan yerleşimcileri, bunun etkisi altında, kıtanın bir kıyısından öte kıyısına Kuzey Amerikalı Kızılderilileri bizon avlar gibi avlamışlardır.[98]

Kutsal savaş motifi her şeyden önce, kısmen dinsel kısmen de sekülerleşmiş bir biçimde, ABD'nin dünya süper gücü konumuna yükselişine eşlik etmiştir. 1898 yılında Washington, İspanya'ya karşı sa-

98 Tonybee 1934-1954, Cilt 1, s. 211 vd.

vaşını, Küba'nın özgürlük ve bağımsızlık hakkının gasp edilmesi ve böylece "sınırlarımıza çok yakın" bir adada "Birleşik Devletler halkının ahlaki duygularına" aykırı olan ve "Hristiyan uygarlığı için bir utanç" teşkil eden adımlar atılmasıyla ilişkilendirir. Bu dikkat çekici belgede Monroe Doktrini'ne göndermeler ile demokrasi, ahlak ve din adına Haçlı seferi çağrısı; İspanya gibi koyu Katolik bir ülkeyi aforoz etmek ve ABD'nin bir emperyalist büyük güç olarak sahne aldığı bir çatışmaya kutsal savaş halesi eklemek için iç içe geçer. On beş yıl kadar sonra ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi de, son derece somut maddi çıkarlarla bağlantılı olmasına rağmen, ülkeyi yöneten siyasetçiler tarafından haklı bir Haçlı seferi olarak kutlanır –kamuoyunun çoğunluğu da bu görüşü paylaşır. Wilson, coşkulu ve duygu dolu bir sesle şunları söyler: "Vakit geldi, kaderimiz çizildi. Bu noktaya kendi planlarımızla değil, bizi bu savaşa sürükleyen Tanrının İradesiyle geldik." Ve devamında: "İnsanlar diğer insanları özgürleştirmek için silaha sarılıyorlarsa, bu mücadelelerinde çok kutsal bir şey vardır." İnsan, Ortaçağ'daki Haçlı seferlerinden bir hutbe okuduğunu sanıyor: "Kılıç ilahi ışığı yansıttığında, kılıcın sapı parıldayacak"tı; hiç kuşku yok ki, ABD askerleri "aşkın bir mücadelenin

haçlıları" olarak savaşıyorlardı.[99] Sonraki yıllarda Reagan da "Şeytan İmparatorluğu"na karşı kendi muzaffer Haçlı seferini benzer bir ideolojiyle yürütecekti. "Kutsal", tanımı gereği, seçilmiş halkın savaşıdır. George W. Bush'un sözleriyle, "Ulusumuz Tanrı tarafından seçilmiştir ve tüm dünyaya örnek olmak gibi bir tarihsel ödevi vardır."

2. Kitapta ortaya koyduğumuz gibi köktendincilik, bir kural olarak, birbiriyle hiçbir ilişkisi olmayan, tamamen karşıt basmakalıp gelenekler icat eder. İslamın uluslararası ilişkilerde de din ile siyaseti ayrı tutmayı beceremediği söylenir -sanki Kuran kutsal savaş temasını Eski Ahit'ten, yani tarihte olduğu gibi bugün de Batı'da önemli bir rol oynayan bu kutsal metinden miras almamış gibi. Ve günümüzde Batı köktendinciliği kendini bir iddiayla daha ifşa eder: İddiaya göre, intihar eylemlerinin teori ve pratiği sadece İslami kültürel ve dinsel geleneğe aittir; bu da İslamın insan hayatına değer verme, bireysel varoluşu yüceltme konusundaki yetersizliğini kanıtlar. Bu iddianın tarihsel olgularla hiçbir ilgisi olmadığına işaret etmek bile gereksiz. Herkes, İkinci Dünya Savaşı'nın son evresinde kendilerini uçakla birlikte Ameri-

99 Losurdo 1993, s. 166.

kan gemilerine çarpan Japon kamikazeleri duymuş olsa gerek. Ve Uzakdoğu'dan devam edip, 19. yüzyıl ortaları Çin'ine sıçrayalım: Taiping ayaklanması bastırıldığında, yüzbinlerce ayaklanmacı teslim olmak yerine intiharı tercih etmiştir.[100] Peki Batı bu tür davranışlara karşı bağışık mıdır? Hem İsrail hem de genel olarak Yahudi geleneği bugün Batı'nın ayrılmaz parçası kabul ediliyor. O halde Yahudi halkının tarihindeki iki trajik kesite değinelim. Roma lejyonları Kudüs'ü yerle bir ettikten sonra Yahudi devletinin geri kalan son parçası olan Masada'yı ancak M.S. 74'te, uzun bir kuşatmanın ardından ele geçirebildi. Kuşatma esnasında koyu dindar Yahudiler, yenilmez olduğu düşünülen bir büyük güce karşı önce kararlılıkla savaştılar; ardından da teslim olmak yerine kendilerini öldürmeyi seçtiler. Bin yıldan uzun bir süre sonra ilk Haçlı seferi gerçekleşti. Bu sefer sadece İslam dünyasına ölüm ve felaket getirmedi, Yahudi cemaatlerinin yaşadığı Alman şehirlerinin de üzerine kabus gibi çöktü. Kitlesel intiharlara ek olarak, belli bir yaş grubundaki Yahudi çocuklar, zorla Hristiyanlaştırılmaktan kurtarılmak için öldürüldü.[101] İntihar eylemleri de Yahudilere ya-

100 Chesneaux 1974, s. 127.

101 Chazan 1996.

bancı değildi: Hannah Arendt 1944 yılında, Yahudi devletinin kuruluşunu hızlandıracağı umuduyla "intihar birlikleri" oluşturma hayalleri kuran Siyonist grupları keskin bir dille eleştiriyordu.[102] Buna şaşırmamak gerekir. Eski Ahit, Samson'un,[103] bir tapınağı içinde Filistinliler varken yıkmasını yüceltir. Yargıçlar Kitabı, kahramanın son sözlerini aktarır: "Tanrım, beni hatırla ve bana güç ver [...] Ruhum da Filistinlilerle birlikte ölsün!" (Yargıçlar Kitabı 16, 23-31) Bu olayın sahnelendiği yer, bugün radikal İslam adına intihar eylemleri gerçekleştiren grupların yaşadığı bölgeyle aynıdır. Tek farkla; o zamanlar Samson Filistinlilere karşı bir ulusal bağımsızlık savaşı içindeydi, şimdi ise Filistinliler ulusal bağımsızlıkları için İsrail'e karşı savaşıyorlar. Son olarak, bu tür davranış ve eylemler, hayal kırıklığının ve acizlik duygusunun belirleyici olduğu mücadelelerde ortaya çıkar. Özellikle uzun zamandır baskı gören etnik ve toplumsal gruplar, son çare olarak bu tür eylemlere başvurur. Kamikazeleri düşünecek olursak, onlar hiç kuşkusuz korkunç suçlar işlemiş emperyalist bir süper gücün parçasıydılar. Fakat ilk ortaya çıkışlarının, İkinci

102 Arendt 1989, Cilt II, s. 213.

103 Eski Ahit'te anlatılan hikâyeye göre Yahudi savaşçı Samson, savaş halinde oldukları Filistinlilerin tapınağını, çatıyı tutan iki ana sütunu iterek başlarına yıkar. *-çev.*

Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Japonya o esnada ipin ucundaydı ve hava ve deniz kuvvetleri fiilen yok edilmiş olduğu için, kentlerinin -tepe noktasına Hiroşima ve Nagazaki'de varacak olan- ABD'liler tarafından yerle bir edilişini çaresizce seyretmek zorunda kaldı. İntihar eylemlerinin İslama has bir şey olduğu iddiası, maalesef Batı köktendinciliğinin uydurduğu bir efsanedir. Bugün, "uluslararası kamuoyunun" duyarsızlığıyla on yıllardır bir trajedi yaşayan Filistinliler kadar çaresiz bırakılmış bir halk yoktur. Belli davranış biçimlerini ve eylemleri değerlendirirken elbette kültürel ve dinsel geleneklerin rolünü göz ardı edemeyiz; ama öncelikle nesnel koşullardan hareket etmek zorundayız.

3. Bush ve Bin Ladin'in konuşmalarının birbirlerine iki yumurta kadar benzediğini görmüştük. Fakat Bin Ladin bir devleti değil, sadece "özel" bir örgütü yönetiyor. Bugün uluslararası tabloyu önyargısızca analiz etmek isteyen herkes, uluslararası siyasetini bir kutsal savaş ideolojisiyle ilişkilendiren tek devletin ABD olduğunu söyleyecektir. Pek çok selefi gibi Bush da "kafire" karşı bir "Haçlı seferi"nden bahsediyor. Üstelik farkında olmadan, Ortaçağ Haçlılarının dilini kullanıyor. Bernhard

von Clairvaux'a göre bir Müslümanı öldüren Haçlı askeri *homicida* (insan katili -*çev.*) değil, *malicida* (şeytan katili -*çev.*) kabul edilmeliydi. Zira Müslümanlar kelimenin tam anlamıyla birer insan değillerdi; daha ziyade "şeytan"ın kaba bir şekilde vücut bulmuş halleriydiler.[104] "Seküler" ve "uygar" Batı'nın "barbar" ve "ruhban" İslam'a karşı Haçlı seferine şu ya da bu şekilde suç ortağı olan tüm köktendincilik analizleri, hem mantıksal hem tarihsel olarak anlamsızdır ve siyasi olarak yıkıcıdır!

104 S. Bernardus 1862, kol. 924.

ALINTILANAN KAYNAKÇA

Nabeel Abraham, 1993: "I media degli Stati Uniti e il fondamentalismo islamico", Roberto Giammanco (Der.), *Ai quattro angoli del fondamentalismo*, La Nuova Italia, Florenz.

Anouar Abdel-Malek, 1981: *La dialectique sociale* (1981); İngilizce çevirisi *Social Dialectics*, State University of New York Press, Albany.

Luigi Accattoli, 1997: "Il Papa: Al mondo serve una Norimberga permanente", *Corriera della Sera* (14 Ocak).

Hannah Arendt, 1989: *Essays & Kommentare*, Eike Geisel ve Klaus Bittermann (Der.), Tiamat, Berlin.

Enrico Benedetto, 1995: "L'anniversaria dimenticato", *La Stampa* (19 Ekim).

S. Bernardus Clarae-Vallensis Abbas, 1862: "De Laude Novae Militiae Ad Milites Templi", Jacques-Paul Migne (Der.), *Patrologiae cursus completus. Seria latina*, Cilt CLXXXII, Paris.

Robert Chazan, 1996: *European Jewry and the First Crusade*, Berkeley, University of California Press (1987), Berkeley-Los Angeles-London.

Jean Chesneaux (Der.), 1974: *Histoire de la Chine (1969-72)*, Einaudi, Torino.

Youssef M. Choueiri, 1993: *Islamic Fundamentalism* (1990), Il Mulino, Bologna.

Theodore Draper, 1994: "Mission impossible" (Kitap tanıtımı: Tony Smith, *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, Princeton University Press, 1994), *The New York Review of Books* (6 Ekim).

Shmuel N. Eisenstadt, 1993: *Jewish Civilisation: The Jewish Historical Experience in a Comparative Perspective.*

Joseph W. Eshrick, 1987: *The Origins of the Boxer Uprising*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London.

Rudolf Eucken, 1919: *Deutsche Freiheit. Ein Weckruf*, Quelle & Meyer, Leipzig.

Thomas L. Friedman, 1996: "For Orthodox Jews, the Choice was Netanyahu or Pizza Hut" (The New York Times), *International Herald Tribune* (23 Eylül).

Raoul Girardet, 1983: *Le nationalisme français. Anthologie 1871-1914*, Editions du Seuil, Paris.

Renzo Guolo, 1994: *Il partito di dio. L'Islam radicale contro L'Occidente*, Guerini e Associati, Mailand.

Friedrich August von Hayek, 1960: *The Constitution of Liberty*, Routledge & Kegan, London.

Theodor Herzl, 1920: "Der Judenstaat" (1896), Leon Kellner (Der.), *Theodor Herzl's Zionistische Schriften*, Jüdischer Verlag, Berlin-Charlottenburg.

Gilles Kepel, 1991: *La revanche de Dieu* (1991), Rizzoli, Mailand.

Henry Kissinger, 1994: *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York.

Bruce B. Lawrence, 1993: "Oltre la retorica delle guerre sante. Il fondamentalismo islamico all'ombre del Nuovo Ordine", Roberto Giammanco (Der.) [bkz. Abraham 1993].

Vladimir I. Lenin, 1960: *Werke*, Cilt 4, Dietz, Berlin 1960.

Anthony Lewis, 1996: "Israel's Lethal Mix of Religion and Nationalism", *International Herald Tribune* (4-5 Ocak).

Domenico Losurdo, 1983: "Fichte, la resistenza antinapoleonica e la filosofia classica tedesca", *Studi storici*, Nr. 1/2.

Domenico Losurdo, 1989: *Hegel und das deutsche Erbe. Philosophie und nationale Frage zwischen Revolution and Reaktion*, Pahl-Rugenstein (Istituto Italiano per gli Studi Filosofici), Köln.

Domenico Losurdo, 1993: *Democrazia o bonapartismo. Trionfo e decadenza del suffragio universale*, Bollati Boringhieri, Turin.

Domenico Losurdo, 1995: *Die Gemeinschaft, der Tod, das Abendland. Heidegger und die Kriegsideologie*, Metzler, Stuttgart-Weimar.

Domenico Losurdo, 1997a: *Dai fratelli Spaventa a Gramsci. Per una storia politico-sociale della fortuna di Hegel in Italia*, La Citta del Sole (Istituto Italiano per gli Studi Filosofici), Neapel.

Domenico Losurdo, 1997b: "Europaideen und Kriegsideologien", *Dialektik*, Nr. 2.

Domenico Losurdo, 1997c: "Civilta, barbarie e storia mondiale. Rileggendo Lenin", Ruggero Giacomini-D. Losurdo (Der.), *Lenin e il Novacento*, La Citta del Sole (Istituto Italiano per gli Studi Filosofici), Neapel.

Davis Newton Lott (Der.), 1994: *The Presidents Speak. The Inaugural Adresses of the American Presidents, from Washington to Clinton*, Henry Holt and Company, New York.

Rosa Luxemburg, 1968: "Fragment über Krieg, nationale Frage und Revolution", *Politische Schriften*, Hazırlayan: O. K. Flechtheim, Cilt 3, Europaische Verlagsanstalt, Frankfurt/M.

Nancy MacLean, 1994: *Behind the Mask of Chivalry. The Making of the Second Klu Klux Klan,* Oxford University Press, New York-Oxford.

Mao Tsetung, 1969: "Sulla tattica contro l'imperialismo giapponese (1935)", *Opere Scelte*, Cilt 1, Casa Editrice in Lingue Estere, Pekin.

Peter Mansfield, 1993: *A History of the Middle East* (1991), SEI, Turin.

Claudio Moffa, 1996: *Saggi di storia africana*, Unicopli, Mailand.

Ulderico Munzi, 1995: "Vendetta 34 anni dopo?", *Corriera della Sera* (19 Ekim).

Max Nordau, 1909: "I. Kongressrede (Basel, 29 August 1897)", *Max Nordaus zionistische Schriften,* Hazırlayan: Zionistische Aktionskomitee, Jüdischer Verlag, Köln-Leipzig.

Max Nordau, 1913: *Der Zionismus. Neue, vom Verfasser vollstandig umgearbeitete und bis zur Gegenwart fortgeführte Auflage,* Hazırlayan: Wiener Zionistischen Vereinigung, Buchdruckerei Helios, Wien.

Victor Purcell, 1963: *The Boxer Uprising. A Background Study,* Cambridge University Press.

Domenico Quirico, 1996: "Da uccidere nella strage infinita restano soltanto i ragazzi", *La Stampa* (30 Aralık).

Martin Riesebrodt, 1996: *Fundamentalismus als patriarchalische Protestbewegung. Amerikanischer Protestanten (1910-28) und iranische Schiiten (1961-79) im Vergleich,* Mohr (Siebeck), Tübingen.

Adam Smith, 1981: *An Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations* (1775-6, 3. Baskı 1783), Liberty Classics, Indianapolis.

Agostino Spataro, 1996: *Fondamentalismo islamico. L'Islam politico* (1995), Edizioni Associate, Roma.

Barbara Spinelli, 1995a: "La frontiera dell'Ovest", *La Stampa* (18 Ekim).

Barbara Spinelli, 1995b: "I nuovi fantasmi della Casbah", *La Stampa* (19 Ekim).

Eric Stokes, 1986: *The Peasant Armed. The Indian Rebellion of 1857*, Clarendon Press, Oxford.

Chusei Suzuji-Albert Feuerwerker, 1995: "China (Late Ching)", *The New Encyclopedia Britannica*, Cilt 16.

Arnold Tonybee, 1934-1954: *A Study of History*, Cilt 1, Oxford University Press, London-New York-Toronto.

Domenico Losurdo, bu kitapta sadece İslami değil, aynı zamanda Yahudi ve Hıristiyan köktendinciliğinin tarihsel, sosyolojik ve siyasal kaynaklarını tartışıyor. Böylece indirgemeci ve tek taraflı okumaları ters yüz ediyor: Bir yandan güncel siyasal tartışmalarda birbirinin karşı kutbunda yer aldığı varsayılan farklı köktendincilikleri eleştirel bir gözle ele alarak, sadece farklılıklarına değil, aynı zamanda ortak noktalarına da işaret ediyor. Köktendinciliği İslam ve Doğu toplumlarına zimmetleyen "aydınlanmış Batı uygarlığı" iddiasını tarihsel ve güncel örneklerle eleştiriyor.

Bunun yanı sıra, özellikle son on yıllarda köktendinci hareketlerin yükselişine özcü ve kendinden menkul açıklamalar getiren, adeta "kaçınılmazlık" atfeden iddialara karşı, bu olguyu tarihsel ve sosyolojik temelleri üzerine oturtuyor. Köktendinciliğin bir siyasal hareket olarak kapitalist modernleşme, bağımsızlık hareketleri ya da ayrılıkçılık gibi farklı toplumsal/siyasal olgularla ilişkisini tartışıyor.

831664
ALC

7 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-605-5541-45-3

Yordam Kitap